

TÜRK FOLKLO ARAŞTIRMALARI

EYLÜL 1970

İÇİNDEKİLER : ~~~~~

- Karagöz'ün Romanya'daki Tesiri P. JUDETZ - F. TOPÇUOĞLU
 Strasbourg Turkoloji Kongre Doç. Dr. Bedri NOYAN
 Kağızman'da Ev Bölümleri. Mustafa TURAN
 Cahit Öztelli'nin Son "Karaca Oğlan"ı Saim AÇIKGÖZ
 "Kızlıklar Oldu mu" Seyfi KARABAŞ
 Kadırlı'nın Aşağı ve Yukarı Karakütük Köyleri Bilmeceleri. Mehmet GÜVER
 Tavşanlı'da Halk İnanışları. Bülent ALPAGUT
 Folklorcularımız: Dr. Zeki Başar. Ord. Prof. Dr. Z. Fahri FINDIKOĞLU
 Letaif-i Esnâf'dan: I. Ekmekçi. Doç. Dr. Kemal ÖZERGEN
 Kenan Özbek'in Folklorik Eşyalar Sergisi. T.F.A.
 Afşarlar'da Bebek (Kukla) Oyunu: Arzu ile Kamber. Prof. Dr. Sükrü ELÇİN
 Tercanlı Âşık Eyüp Tekyurt. Ali Rıza KÖSEOĞLU
 Kofçaz'ın Kanara Köyünden Mâniler. Etem ÜTÜK

BİZE GELEN KİTAPLAR

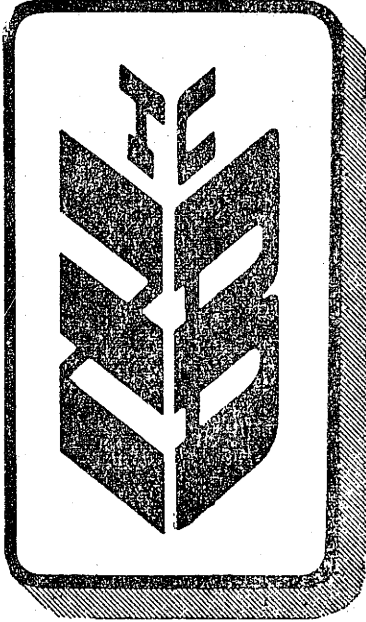
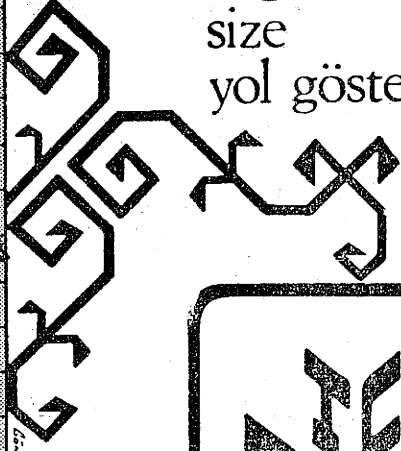
SAYI: 254

KURUŞ: 125

257

tasarruflarınızı
değerlendirmek için
size
yol gösterecek ışık,

HER YERDE HER ZAMAN
T.C.ZİRAAT BANKASI
olacaktır

1.8 Kasım 1970

Devlet Nüfus

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

EYLÜL 1970

İÇİNDEKİLER :

- Karagöz'ün Romanya'daki Tesiri P. JUDETZ - F. TOPÇUOĞLU
Strasbourg Turkoloji Kongre Doç. Dr. Bedri NOYAN
Kağızman'da Ev Bölimleri Mustafa TURAN
Cahit Öztelli'nin Son "Karaca Oğlan"ı Saim AÇIKGÖZ
"Kızılıklar Oldu mu" Seyfi KARABAS
Kadirli'nin Aşağı ve Yukarı Karakütük Köyleri Bilmeceleri, Mehmet GÜVER
Tavşanlı'da Halk İnanışları Bülent ALPAGUT
Folklorcularımız: Dr. Zeki Başar Ord. Prof. Dr. Z. Fahri FİNDİKOĞLU
Kenan Özbel'in Folklorik Eşyalar Sergisi T.F.A.
Afşarlar'da Bebek (Kukla) Oyunu: Arzu ile Kamber, Prof. Dr. Şükrü ELCİN
Tercanlı Âşık Eyüp Tekyurt Ali Rıza KÖSEOĞLU
Kefçaz'ın Kanara Köyünden Mâniler Etem ÜTÜK

BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI: 254

KURUŞ: 125

Şiddetli baş ağrılarına karşı

OPON
KULLANINIZ

OPON, baş, diş, adale, sinir, lumbago, romatizma ağrılarını teskin eder
OPON, bayanların muayyen zamanlardaki sancılarında faydalıdır
OPON, günde 6 tablet alınabilir

(Yeni Ajans: 3330 - 104)

DAMLIYA
DAMLIYA
GÖL OLUR

TÜRKİYE BANKASI

paramızın... istikbalinizin emniyetidir.

(Folklor: 105)

FILİZ
ÇAYI

USTON VASEFLU ÇAYLARIN HARMANILILE HAZIRLANMIŞTIR

(Basın: 60875 - 106)

**ANADOLU
BANKASI**
SİZİN ESİNİZİN
ÇOCUKLARINIZIN
KISACASI
AİLENİZİN BANKASIDIR

(Folklor: 107)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU: AĞUSTOS 1949
AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ
SAHİBİ: İHSAN HİNÇER

No. 254

EYLÜL 1970

YIL: 22 — CİLT: 13

Karagöz Tiyatrosu'nun Romanya'daki Tesiri

Yazan: Eugénia Popescu - JUDEȚ
Türkçesi: Fusun TOPÇUOĞLU

Karagöz Tiyatrosu, Balkan Yarımadasına 16-17. asırlarda girmiştir. Osmanlı idaresinde Yunanistan, Sırbistan ve diğer ülkelere yayılmıştır. Hattâ uzmanlara göre Almanya ve İsveç'te bile Karagöz'ün etkisi görülmüştür. Her tarafta, Fars (oyun) ve fabl'ların sihirbazı olan, seyredenleri hayran bırakan küçük Gölge Tiyatrosu zamanla gelişti ve canlı bir hal aldı. Tabii ki Gölge Tiyatrosunun süslü tekniği Türk Tiyatrosu'na uygun ve bağlı ve Karagöz adı, halk farsının hakiki bir modeli olarak kaldı. Fakat anlayış ve fikirlerde olduğu kadar, konunun esası da gelişerek Kukla Tiyatrosu adı altında, Avrupa'da hayal adı da verilerek, Türk Gölge Tiyatrosunun tesiri ile kendine has neticeler doğurdu.

Karagöz'ün Romen memleketlerindeki varlığı, 17. asrın sonunda başlar. Fakat bu asra ait dokümanlar az olduğundan, varlığını 18. asırdan itibaren, daha doğru olarak görmeye başlarız. Karagöz, 18. asrın ilk çeyreğinde (1711-1821) Phanariotes Prenslерinin sarayında resmî bir durum aldı.

Karagöz prens sarayına girdi, fakat, panayırlarda, pazarların kuytu köşelerinde de sehpalar üzerinde oynandı. Esasında prens sarayına yerleştiyse de, saray dışında da gözden uzak kalmadı. Karagöz'ün buraya girişinden itibaren, Avrupa'da tesiri hissedilmeye başlandı.

Karagöz'ün Romence'de "Jocul Papu-

şilor" veya sadece "Papuşile" diye anılan kukla oyunu üzerindeki etkisi önemlidir.

Karagöz'ün kuklalarla olan münasebeti uzun zaman tetkik edilmiştir. Bu konuda Eflak Prensi Constantin Brincoveanu ve onun sekreteri İtalyan Del Chiaro'nun (1) tasvirini öğrenmek önemlidir. Bu, Cloanta ve Unchiaşul adlı iki kişi tarafından oynanan müstehcen bir farstır ve skandal yaratan bir maskaralık olarak değerlendirilmiştir. Eski popüler tiyatrosunun bir çiftini teşkil eden bu iki yerli tipin varlığı milli bir kukla ikilisinin yer aldığı göstermektedir. Diyalogun metni ise Türk Tiyatrosunu andırır.

Başlangıçta iki kuklanın daha mecazi ve şematik bir karakteri olduğu görülür. Sorraları ise sarılan ve kavga eden aşık ve evli bir çift gibi gelişmişlerdir.

Kukla oyununun eski şekli başka kaynaklara da dayanır. F. Sulzer 18. asrındaki gelişmeyi takip etmiş ve Eflak Prensinin sarayındaki bir gösteriyi eserinde anlatmıştır (2). Kendisi, çavuşlar (ceauşi) in (3). saray erkânını nasıl eğlendirdiklerini nakletmektedir. Küçük gölge tiyatrosu, salonun karanlık bir köşesine kuruludur Saray çavuşlarından biri fars oynama emrini alır. O zaman kırmızı, beyaz giyinmiş 6 çavuş bir kortej meydana getirir. Uzun gümüş sopalar taşırlar ve başlarına kürklü ve zengin işlemeli takkeler giyerler. Farsın girişini yaparlar ve sonra piyese başlarlardı. Birisi kuklaları oynatır, diğeri

ise türkçe, romence ve yunanca konuşarak diyalogları idare ederdi. Yunanlılar bu gösteriye opera adını verirlerdi (4). F. Sulzer, diyalogların serbestliği ve yalancılığı karşısında şaşkına döndü.

Karagöz'ün Romen memleketlerindeki varlığı bize onun Romen kuklaları ve ana-nelerleriyle olan münasebetini düşündürür. Karagöz'ün tesiri o kadar barizdir ki sınırları görülebilir.

Romen yazarları eskiden beri müsterek hususları belirtmişlerdir. Filolog ve oryantalist Lazar Seineanu müşterek maddelerin analizini yaptı (5). D.C. Ollanescu benzeyişleri yazdı (6). T. Enradaqaé Moldavie'nin kuklalarını inceledi (7). Teodorescu ilk metni yayınladı (8). M. Gaster tetkiklerini yazdı (9). Ollanescu Romen tiyatro tarihinde Karagöz'ün kuklalarını analiz etti (10).

Araştırmacıların birçoğu, Karagöz'ün memleketle saray yoluyla girdiğini, sonra şehrin sokaklarına ve panayirlara indiğini ve sonra da köylere kadar yayıldığını kabul ederler (11). Bu da bize Romanya'da elle veya ipe oynatılan Romen Kuklalarının esasında küçük bebekler olduğunu hatırlatır. Bu, Alman Kuklalarının belirmesinin bir sonucudur. Sonradan ortaya atılan teknik bir buluştur. Kuklaların esas çiftinin komedisi dramatik bir düzen meydana getirir.

Si Del Chiano, onları Cloanto ve Unchiaşul diye isimlendirirse de esas adları Paiata (kukla) ve Unchiaşul (ihtiyar) dur. Kukla anlatıcı, ihtiyar ise dinleyicidir. Bu kuklalar, yeni yıl şenliklerinde, ölüm günlerinde ve diğer önemli günlerde köylü törenleri ve davranışlarını yansıtan sessiz maskelerdir. Kukla çifti, bu tiyatronun gelişmesine uygun olarak devam eder. Yalnız isimler değişir. Geçen yüzyılda, bugün hâlâ meşhur olan Marioara ve Vasilache bu türün halk kahramanları oldular.

Romen şairi Vasile Alecsandri, Karagöz'ün, Jassy Karnavalı (Laşii in carnavali) ve Kukla Oynatıcısı Jean (Ioan Papuşariu) isimli piyeslere tesirini ve benzeyişini işaret etmiştir. Geçtiğimiz yüzyılda bu tiyatroya Karagöz Perde denirdi (12). Fakat başlangıçta gölge tekniğine dayanan bu isim, sonra mânasını değiştirdi. Vasile Alecsandri, Karagöz'ün oynadığı (perde veya perdesiz) iki şekil olduğunu belirtir.

Rapuşile cu perdea farsının daha edepli olduğunu, fara perdea oyunu diyalogunun ise edepsiz bir serbestliğe, yalancılıklara ve kaba deyimlere sahip olduğunu söyler. Kukla oynatıcısı oyundan önce halka sorardı: "Kuklaları nasıl oynatalım istiyor-sunuz? Edepli mi, edepsiz mi?"

Önceleri bu çağırı, gölgelerin görüldüğü perdeye bağlı idi. Fakat Romen Kuklalarının başlangıçta bu tekniğe sahip olduklarına dair bir doküman yoktur.

Karagöz, orijinal Türk formuyla sarayda yaşamaya devam etti. Hanedana mensup prensler memleketlerinden kovulduktan ve memleket prensleri tarafından yerleri alındıktan sonra da yaşamaya devam etti. Bükreş'in Merkezi Tarih Arşivi'ndeki P VII/979 No. lu ve 5 zilkade 1240/21 Haziran 1825 tarihli bir Türk dokümanı, bize Ruscuk muhafızı Sait Mustafa'nın, Eflak Prensi Grigore Ghica Voda (1822-1828)'dan, Bey'in sünnet düğününe katılması için gölge oyunu oynatıcısını, kendisine göndermesini rica ettiğini anlatır.

Karagöz Tiyatrosu XIX asırda şehirlerin kahvelerinde görülmeye başlandı. Meselâ, 1834 de Cimpulung'da perde oyununu kuklalarını oynatan üç "Caraghioji" (Karagözcü) den bahsedilir (13).

Romen kuklalarının elemanları, Karagöz Tiyatrosunun prensiplerine bağlıdır. Diyaloglarda alaycılık, üçlü konuşmalarda komiklik, âdetlerle alay, aktüalitenin sansürü, şahısların komikliği görülür.

Önemli bir özellik, şahısların gayri mütecanis listesidir. Yerli isimler yanında, türkçe, rusça, sırpaça, bulgarca, ibranice ve bütün rumeli dillerinde anılan tiplere raslanır. Bu milletler, sakacı, bir tarzda ele alınmıştır. Eski kelimelere yeni mânalar verilerek kullanılmış, birçok kelime tahrif edilmiş. Romen dilinin telâffuzu gülünç bir hale getirilmiştir. Esas tipler ise örnek bir çift meydana getirir. Onların etrafında papaz, kilisede mukaddes eşyayı muhafaza eden adam (zangoç), fırıncı, a-yı oynatıcısı, goban, ihtiyar kadın, ihtiyar adam gibi diğerleri toplanır.

Bu tiyatronun bir özelliği de lâik ve tenkitçi olmasıdır. Çünkü bir merakla kuklalar tiyatrosu 19 uncu asırda dinî oyun tiyatrosunun ilâvesi haline geldi ve Viceim veya Viflaim olarak adlandırıldı.

Noel ve yeni sene şenlikleri münasebetiyle oynanan dinî oyunu, kuklaların ek bir gösterisi takip ederdi. Konu ve şahısların Hérodoslerin ve kralların efsanesiyle bir alâkası yoktur. Aksine bu dine ve dinî muhite karşı sert bir cevap teşkil eder. Genellikle, fars, dinî oyunu izler. Ancak bu küçük tiyatronun istiklâline kavuşması, panayır ve dış mahallelerde görülecek geç bir hâdisedir.

Dem. Teodorescu tarafından yayınlanan ilk yazı, 1883 de "Ahçı"nın yazarı Nae Roman ve Topçu Serban Muşat tarafından derlenmiştir. Her ikisi de Bükreş'in bir mahallesinde oturduklarından ilgi çekici bir çok tip sunarlar. Burada bahsi geçenler eksik değildir. Mizah düzgün, ekseriya alaylıdır. Lehçeye ait özellikleri olan kelimeler hoş, nükte ve kaba noktalarla doludur.

Ekseriya, gösteri birbiriyle ilgisi olmaya birçok sahnelerden meydana gelmiştir. Kari-koca arasında evliliğe ait kararlara rastlanır. Koca Vasilache ve karısı Maritza veya Mariara, kiskanç ve kokettir. Türk rakibini düelloya davet eder. Bir cenazeye sona eren düelloya rastlanır. Papa, kilisede mukaddes eşyayı muhafaza eden adamla âyin şarkısı söyler. Kadına kur yapar. Piyeste daima bir ölü vardır. Sonra, sıra mallarını bağıracak satan sokak satıcısına gelir; Boza, yoğurt satıcısı, kumaşçı yahudi, çeşitli milletler, karışık bir dil konuşurlar.

Tipler daha çok kenar mahallelere aittir, bütün bu sokak satıcıları, papaz ve kilisede eşyaları muhafaza eden adam, bilgiç, avcı Miles Gloriosus mahallenin kendini öven adamı, ihtiyar Tonica v.s. bütün bu tipleri biraz değişik olarak Karagözde bulabiliriz.

Esas komik taraf, Türk farsında olduğu gibi, telâffuz ve lehçe özelliklerinde görülür, konuşmalar ekseriyetle kaba, fakat hâdisenin komikliği çok zariftir. Gele- neksel karnaval pantomimlerinde aynı düzene rastlanır. Çünkü daha iyi bir şekilde, tiyatro tarzında geliştirilmiş eski maske bulunmaktadır. Çeşitli milletlerden olan bu maskelerde ihtiyar Ionca'nın kızı bayan Maritza v.s. ye rastlanır.

Dil âlimi B. P. Haşdeu bu tarzı, beşerî acı ve bilhassa, gülünç taraflarının, kuklalarca çok kaba bir şekilde sunulduğu, tiyatronun en ilkel türü olarak telâkki

eder (14).

Alaycı ve tenkitçi karakter, küçük tiyatrodan devamlı ve barizdir. Eski devrin içtimai ve siyasi şartları, bu türe alaycı bir hava vermiştir. Balkanların sosyal havası bu sahne ve tiplerde kendisini gösterir.

Bu bölgenin şehir hayatı, sosyal ve milli münasebetler esas konuyu teşkil eder: Âdetlerle alay, çeşitli sınıflar arasındaki ayrılıklar, çeşitli sınıfların özellikleri, yani asrın moral ve sosyal tablosu, rahipler sınıfı bile unutulmamıştır. Subay, büyük çapkın bayan Maritza'ya kur yapar, ihtiyar, yüz hatlarını kuvvetli bir makyajla kaplamak ister ve uygunsuz bir şekilde giyinir.

Şehrin havası, kenar mahalle tipleriyle bozulur. Bu gösterinin kenar mahallelerde, mahalle denen yerlerde, meydanlar ve fuarlarda geçtiğini söylemek doğru olur. Fakat Vasilache ve Maritza, Romen halk âdetlerine bağlıdır, bunların sebatları bütün asırlara milli hüviyeti ispat eder.

Politik ve sosyal alay karakteri, itibarlı kimseler arasında dikkati çekmeden olamadı. T. T. Burada, bize geçen asrın sonunda Moldavie'de (Romanya'nın bir kısmı) kukla oyunu ve Irozi (Eski Vasiyetname üzerine kurulmuş olan dinî oyun), Jassy Belediye Başkanının 25 Kasım 1864 deki emriyle, ahlâka aykırı diye yasaklandı. Gösteri Jassy'de 1879 a kadar yasaklandı. Belediye, Yazar Ion Greanga'nın müdahalesinden sonra tekrar oynanmasına izin verdi. Daha sonra tekrar yasaklandı. Nihayet 1897 de kuklalara izin verildi. Bunların yasaklanması, âdâbâ aykırı olmasından çok, politik ve sosyal sebeplerden olmuştur.

Kenar mahallenin bir kısmı şehrin yanındaydı. Orada, bu asırda köylü unsurlar görülür. Bu tarihte köylülerin şehre tehacümü görülür. Şehirler yavaş yavaş kenar mahalleler, (mahalagii) haline geldi.

Jassy'de 19 uncu asrın sonunda çok meşhur bir kukla oynatıcısı olan Ion Hangan vardı. T.T. Burada'nın verdiği (15) şahısların listesi şöyledir: Bunlar 17 kişiydi; Çoban, kuzu, ayısıyla bir çingene ve devulcusu, Vasilache, Ilenuta, ihtiyarın kızı,.... Garita (Vasilache'in karısı), cenaze taşıyıcısı, Türk, Kazak, şeytan, serseri, fare, kedi ve Napolyon Bonapart. Oyun, kuzu-

sunu döven çobanın şarkısıyla başlar, sonra bir manzume ve ayının oyunu gelir. Bu başlangıçtır. Sonra oyun kısmı başlar. Vasilache ve Ilenuta girerler. Türk sahneye, şu sözleri mırıldanarak girer.

"Türk şehirden çıkıyor,
İhtiyar kadınlara sıhahatini veriyor,
İhtiyar kadınların sıhahatini,
Ve evlilerin aşkı,
Neder, neder bakalım
Evet, evet, hoş geldim v.s..."

Aşk itirafından sonra, Türk düelloya davet edilir. Ateşli kalbinin kurbanı olur. Gösteri, herkes numarasını bitirinceye kadar, çeşitli sahnelerle devam eder.

19 uncu asrın başlamasıyla sahne yeni şahıslarla zenginleşti. Jandarma, şişman tüccar, olgun ve hisli kadın, Dandy, v.s. Fakat daima Vasilache ve Mariara çifti oyunun mihverini teşkil etti.

Gösteri yavaş yavaş Vicleim festivalinden kayboldu. Yalnız d'Olténie bölgesinde aynı şekilde devam etti. Önemli bir misal "Vicleimul din Tirgu-Jiu"dur (16). Müzikolog Const, Braileju tarafından 1936 da basılmıştır (17). Şahıslar: Balonun efendisi, hizmetçi, 2 nci çoban ve koyun. Piyesin muhtevası tipiktir. Kavgayla davet edilen Türk, burada ukalâ (bilgiç) tipi canlandırır.

Çobanlar kısmı, orta oyunu'nda da olan ve koyunlarını kaybeden çobanın balkanik konusudur. Bu misalde revülerdeki şarkı kıtalarının tesiri görülür. Bu da asrı gözönünde tutarsak pek şaşılacak bir şey değildir.

Kukla oynatıcıları küçük sahnelerini şehir duvarlarının dışına, köylerin ortasına kadar götürdüler. Zamanla küçük tiyatro profesyonel özelliğini kaybetti.

Amatörler, köylüler bu işi gördüler.

Ekseriyetle bir oynatıcı kuklaları oynatıyordu. Kuklalar tahtadandı, iperle oynuyordu. Onlar oyularak yapılmış ve elbiseler giydirilmişti. Lada papuşilor veya hırzop denilen kutu 80/90 cm. uzunluğunda 50 cm. yüksekliğindeydi. Kutu kâğıtla süslenmişti. İçi tavşan derisiyle kaplıydı. Karşı tarafında camdan 2 pencere ve ortasında bir yarık vardı, burası sahneydi. Kutuda iki şamdan yanıyordu. Kumuştan bir perde aşağı kadar uzanıyordu. Kutu 2 iskemlenin üzerine konuluyordu. Kuklacı kuttunun arkasında yere oturuyor ve bir kü-

çük yarıktan elleri ve iperle oynattığı kuklaları kontrol ediyordu. Oyuna, özel bir hava olan Cinteluc de la pâpuşii'yi çalan bir müzisyen tarafından refakat ediliyordu (18).

Bir diğer şekil daha büyüktü. Küçük bir kilisenin yapısına benziyordu (19).

Oynatıcı ve müzisyenler memleketin yollarını uzun seneler katettiler. Her yerde bu artistler, sempati ile ve cömertçe karşılandılar.

(1) Anton Maria Del Chiaro, Storia dello moderne rivoluzionid della Vallachia, Venezia, 1718, p. 66.

(2) Franz Joseph Sulzer, Geschichte des transalpinischen Dactens, Wien, 1784, vol. II, pp. 402-403

(3) D. C. Ollănescu, Teatrul la Români, le Patrie, An.Ac.Rom.t. XVIII, 1895-1896, p.61

(4) Fr. J. Sulzer, op. cit., vol II, p. 402-403

(5) Lazăr Şăineanu Jocul pâpuşilor, dans "Omagiul lui Titu Maiorescu" (Hommage Titu Maiorescu), Bucarest, 1900, pp. 281-287 et Jocul pâpuşilor dans "Influenta orientală asupra limbii şi culturei române", t.I, Bucarest, 1900, § 43, pp. CXX-CXXVIII

(6) D.C. Ollănescu, op.cit., pp. 20-34.

(7) T.T. Burada, Istoria teatrului in Moldova, Jassy 1915, vol. I, 33-36

(8) G. Dem. Teodorescu Jocul Papuşilor, dans "Poesii populare", Bucarest 1885, 121-130

(9) M. Gaster, Literatura populară română, (Litterature populaire roumaine), Bucarest 1883

(10) D. C. Ollănescu op. cit.

(11) Istoria Teatrului în Romania, (Histoire du theatre en Roumanie), Acad. R.S. Rom., 1965, vol.I, chap. III, p. 115-124

(12) Lazăr Şăineanu, op. cit.

(13) O Lugoşianu, Insemnări din bătrâni (Notes des vieux temps), dans "Tinerimea română", an. XIV, 1896, nr 5. Septembre, p. 91

(14) I. C. Fundescu, Basmă, oratii, păcălituri şi ghicitori (Contes, farces et charades) avec une introduction sur la littérature populaire de B. P. Hâsdeu, Bucarest, 1879, 11

(15) T. T. Burada, op.cit. p. 35

(16) Const. Brăiloiu 5 H. H. Stahl, Vicleiul din Tirgu-Jiu, dans la Rev. Rd. Sociologie roumaine, an, nr 12, Décembre 1936

(17) Const. Brăiloiu, op.cit. p. 15

(18) T. T. Burada, op. cit., pp. 33-34

(19) D. C. Ollănescu, op.cit. p. 25

Aynı Olayları :

Strasbourg Türkoloji Kongresi

Yazan: Doç. Dr. Bedri NOYAN

Aldığım bir davet üzerine Fransa'nın Strasbourg şehrinde toplanacak olan Turcologie kongresine şeref misafiri olarak katıldım. 26 Haziran 1970 de bilimsel çalışmalarla başlayan kongreyi oranın Edebiyat Fakültesi Turcologie bölümü Başkanı olan sayın Prof. İrene Melikoff gayet itinalı bir şekilde hazırlamışlardı. Kendileri Dâsitâni Türk Edebiyatı, Ahiler üzerinde çalışmış ve eser vermiştir. Ayrıca Bektaşî-Alevî Edebiyatı ile büyük bir aşk ve içtenlikle ilgilenmiştir.

Kongreye Avrupa Devletleri, Asya, Amerika'dan yüzonsekiz üye gelmişti. Ruslar, onaltı kişilik bir ilim heyeti ile gelecekle iken, kongreden bir gün önce katılmayacaklarını bildirdiler.

Türkiye'den Doç. Dr. İlhan Akçay, Prof. Dr. Şükrü Elçin, Bayan Dr. Emel Esin, Prof. Dr. Tayyip Gökbilgin, Prof. Dr. Fâhîr İz, Prof. Dr. A. Karahan, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Prof. Dr. Hilmi Z. Ülken, Ankara'dan Dr. W. Cremers ve bendeniz vardık. Ayrıca Prof. Dr. Hasan Eren, Amerika'dan Prof. Dr. İlhan Başgöz, Paris Üniversitesinden Prof. Dr. Pertev Nâilli Boratav, Almanya'da Hambourg'dan Doç. Dr. Hikmet Tanyu, Almanya'dan Dr. Nuri Yüce, Fransa'dan: Dr. Özalp Gökbilgin ve ayrıca N. Diyarbakırlı katılmışlardır.

Ayrıca, bu kongreye Paris Üniversitesi Turcologie Enstitüsü Müdürü Prof. L. Bazin, İtalya'dan Prof. Dr. A. Bombaci, Macaristan'dan Prof. Dr. G. Hazai, Amerika'dan Macar asıllı Prof. Dr. D. Sinor gibi tanınmış Türkologlar katılmışlardır.

Kongre üç seksiyon halinde (Şâmânizm - İslâm - Çeşitli konular) çalışmalarına büyük bir düzenle başlamış ve devam etmiştir. İlgili çekici bilimsel tebliğler arasında şunlar vardı:

-- Putperestlik Dinlerinin Anadolu'daki Sızıntıları (H. Z. Ülken - Türkiye), Bugünkü Özbeklerde Şâmânlık Kalıntıları (İ. Cirtautas, U.S.A.). Mongollarda Çocuğa Ad Verme (R. Hamayon, Fransa), Peçeneklerin Dinleri (E. Tryjarski - Polonya), Anadolu Dinî Coğrafyası Üzerinde Araştırmalar (X, de Planhol, Fransa), Bektaşî-

lik ve Şâmânizm ile İlgili Bazı Konular (B. Noyan - Türkiye), İki Aşiret Şairi (Ş. Elçin, Türkiye), Şâh İsmail Anadolu Türkmenleri için Bir Mehdî miydi? (E. Glasen, Almanya), Bergama'da Ziyaret (M. Özönder ve Nicolas, Fransa), Türklerde Ağaç Kültü (H. Tanyu, Türk, Almanya'dan), Anadolu ve Azerbaycan Türklerinde Saya=Pastoral Bayram (P. N. Boratav, Fransa'da "Türk"), Yugoslavya'da Halvetî Tarikatı (H. Kaleshi), Türklerde Tavşan üzerine İnançlar (J. P. Roux, Fransa), Muharrem Ayınlarında Turco-Mongol İşaretler (J. Calmard, Fransa), Cezâyir Araplarında Türk sözcükleri (M. S. Belguedj, Fransa), Tepegöz Masalının Toroslar'da bir Başka Varyantı (N. Yüce, Fed. Almanya), Kukla ve Karagöz Üzerine (İlhan Başgöz, U.S.A. "Türk"), Birinci Sâhib-Gıray Devrine ait Bazı Elyazınları Üzerine (Ö. Gökbilgin, Fransa, "Türk"), Sâib'in Türkçe Divanı Üzerine (Hasan Biçâri. Budapest'ten Azerbaycanlı Türk).

Bendeniz, "Bektaşîlik ve Şâmânizm ile İlgili Bazı Konular" ve "Bektâşîlik ve Masonluk" adları altında iki bilimsel Tebliğ hazırlamıştım. (Bunların metinlerini Dergimizde Yayınlayacağız). Bektâşîlik konusunda daha dört bilim adamının tebliği vardı.

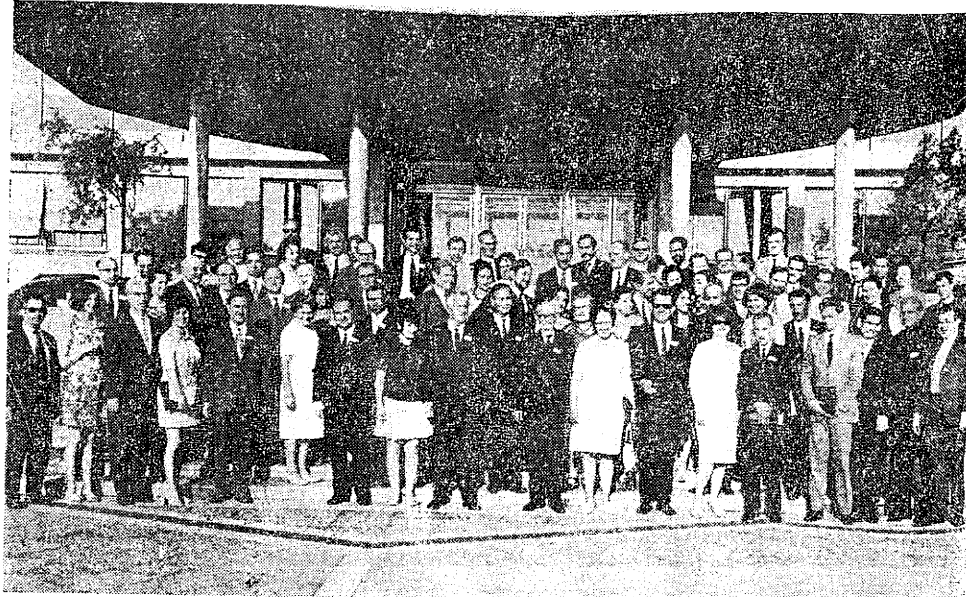
Kongrede, özellikle biz Türklerin en genel olarak bütün bilim adamlarının hayretle ve büyük bir itirazla üzerinde durdukları bir tebliğ "İlk Osmanlı Türklerinde İnsan Kurbân etme hakkında Delil" adını taşıyan ve Amerika'dan gelme Speros Vryonis adlı bir Rum Profesörün tebliği idi. Buna, bütün Türkler toplu olarak gitmeğe karar vermiştik. Zaten tarafsız bütün ilim adamları da Türklerde hiçbir devirde insan kurbân etmenin duyulmamış olduğunda oybirliği ediyorlardı. Bu Rum, esasen Türler aleyhinde bir kitabı da olan birisi imiş. Bir kitapta İkinci Murâd zamanında böyle bir olay olduğuna dair bir söylentinin kaydedildiğini duymuş imiş. Böyle mesnetsiz, ilmi hiçbir esasa dayanmayan bir söylentinin bilimsel bir kongreye getirilemeyeceği hakkında adamı pişman edecek

hâle getirdiler ve bu Yunanlıyı rezil ettiler. Yunan utanmazlığının ilmi bir kongrede de ne derece alçakça oyunlara kalktığına işaret etmekle yetineceğim.

Prof. Dr. İlhan Başgöz, Pertev Nâili Boratav, Hikmet Tanyu'nun tebliğleri ile Bektâşilik konusunda yapılan tebliğler Türk Folkloru ve Halk âdetlerini belirtme bakımından enteresan idiler ve büyük bir ilgi ile dinlendiler.

★

Kongre üyelerini davet eden Avrupa konseyinin resepsiyonuna gidildi. Edebiyat Fakültesinin "Yuvarlak Masa Salonu", adlı salonunda Fakülte Dekanı tarafından verilen resepsiyon da çok samimi idi. Bu salonun duvarlarını Sayın Prof. İrene Melikoff, Türkiye'ye ait resimler ve renkli kartlarla çok güzel bir şekilde süslemişti. Ayrıca, sayın eşi ile birlikte oraya kadar gelmiş olan İstanbul Elif Kitabevi sahibi Arslan Kaynaradağ da bu salonda çok güzel bir kitap sergisi tertipleyerek kongre süresince, Türkiye'de bu konu ile ilgili yayınları ilim adamlarına göstermişti.

Avrupa Konseyi'nin resepsiyonuna katılan Altay Etüdüleri Kongresi üyeleri bir arada görülüyor.

Bektâşilik konusunda Türkiye'den başka her tarafta nasıl bir ilgi gösterildiği ve üzerinde çalışıldığını bu kongre vesilesiyle bir daha görmüş oldum. İsveç, Amerika, Finlandiya, Almanya, Avusturya, Yugoslavya'dan sonra Fransa'da da bu konu önemle ele alınmıştır. Bizim değer vermediğimiz bu konulara onlar aşk ile sarılıyorlar ve inceliyorlar. Hani neredeyse "Zaman gelecek, biz kendimizi onlardan öğreneceğiz" diyeceğim geliyor; şükür ki, bizim de birkaç gayretli, fedakâr ilim adamımız ve yetişen ışıklı gençlerimiz var.

★

Kongre sırasında, Prof. İlhan Başgöz ve Fakirleri bir "Türk Şiir Günü" yapmayı düşündük. Bir gün bütün seksiyonlar büyük anfiide toplandı ve herkes bildiği bir veya birkaç Türk şairinin şiirini okudu. Bu arada yabancı profesörlerden de bizim şiirlerimizi okuyanlar oldu. Fakiirden de bir şiir okumam istenmişti, hemen orada bir "Kongre Nefesi" kaleme aldım, onu okudum. Kongre arkadaşlarımızın yer yer alkışladıkları bu "Nefes"i ileride basılacak

Kongre Kitabının en başına koyalım diye karar aldılar. Bu "Nefes"i sizlere de sunuyorum:

KONGRE NEFESİ

Düşümde görmüşütüm Hacı Bektâş'ı
Batıdan etmişti bahis sözünde.
Demışti: bilimle doldur ki başı
Nür versin gönlün de, zören gözün de

Ene! Aşk demıştim Fakiir eskiden,
Dedin: Aşkla yola düş de yeniden,
Pirden yardım görür dosdoğru giden
Sonra güzel sesler doğar sazında.

Karınca misâli Süleymân ile,
Yazılar çizdirip bir imân ile,
İçtenlikle, işte başla cân ile
Geldim bu huzura aşkı özünde.

Burda gördüm Türklük bilimi neymiş
Türk gibi ilmi de bir hazineymiş.
Geldiğime bir kez, yüz kez de değmiş
Gideceğim bu bitimin izinde.

Sarırdım ki nûrdan ağlar örmüşüm,
Strazburg'a geldim, meğer körmüşüm,
Burayı görünce Hakk'ı görmüşüm
Bacı Eren Melikoff'un yüzünde.

Yedi iklim bilginleri toplandı
Altay Etüdüleri burda dillendi,
Çok konular dikkat ile ellendi
Mutlak düşüncemiz böyle sizin de.

İnsanları sever idik ezelden,
Bu bize buyruldu bezm-i ezelden,
Buralara gelip sizi görelen
Gönlüm hepinizin yaşar gönlünde.

Bir sözüm var buna emin olun da:
Gözüm yok dünyamı pul ve çulunda.
Başım Kemal Atatürk'ün yolunda
Du'am bu bahar yaz, kış ve güz'ünde.

Atamız buyurdu sevgi ve barış,
Dünyayı gezsek de biz karış karış,
Olacak sonunda bir yere varış:
Dünyâ milletleri DOSTLUK düzünde.

Bu aşkın sonu yok, bir nûrlu deniz,
Benlik kalmaz bu ışığa girerseniz
Aşık Bedri Noyan nerde dersiniz
Deryâların damlasının tuzunda.

Şimdiye kadar "Altay Etüdüleri" olarak adlandırılan bu kongrelerin, bundan sonra "Altay Etüdüleri ve Türkoloji" diye

Bize gelen KİTAPLAR

● Cahit ÖZTELLİ: "Karaca Oğlan" Bütün Şiirleri. Milliyet Yayınları, Türk Klâsikleri Dizisi: 1. Eser, önsöz, hayatı, Karaca Oğlan ne zaman yaşadı, Başka Karaca Oğlan, Yüzyıl önce Karaca Oğlan'ın köyünde, Nereleri gezdi, İstanbul'a gitti mi, Adı Hasan idi, Edebiyattaki yeri, Karaca Oğlan ve tabiat, Bir yayla göçü, Yaşarken notaya alınmış iki türküsü, Gevheri ile Karaca Oğlan karşılaşması, Karaca Oğlan Sultan, Kitabın hazırlanması üzerine, Koşmalar, Semailer, Türküler, Destanlar, Sözlük ve Bibliyografya bölümlerinden bir araya gelmektedir. Ciltli, kuşe üzerine resimli şömizli, 20X14 boyunda, 374 sayfa, 15 lira.

● Azmi GÜLEÇ: "Azmi'den Rubailer". Rubailer. Defne Yayınları. 17X12 boyunda, 64 sayfa, 5 lira.

● Behiç DUYGULU: "Gölgede Gezintiler". Hikâyeler. Yeditepe Yayınları: 189. 16,5X12 boyunda, 96 sayfa, 4 lira.

● M. Y. LERMONTOV - Nedim ÖNAL: "Çağımızın bir Kahramanı,.. Roman. Varlık Büyük Eserler Kitapları: 188. 16,5X12 boyunda, 208 sayfa, 8 lira.

● O. Zeki ÖZTUNALI: "Başakçılar". Hikâyeler. Yeditepe Yayınları: 191. 16,5X12 boyunda, 152 sayfa, 600 kuruş

● Bureau des Concours Internationaux de Musique de Budapest/Uluslar Arası Budapeşte Müzik Konkurları Bürosu: "Guide Musical de Hongrie/ Macar Müzik Rehberi". Eserde Belâ Bartok'u anma semineri hakkında geniş bilgi yer almaktadır. No. V. 1970. 17X12 boyunda, 172 sayfa.

adlandırılması ve Amerika'dan Prof. Dr. N. Poppe'ye Türkoloji alanındaki çalışmalarını nedeniyle bir altın madalya verilmesi karar altına alındı. Gelecekte tekrar bir araya gelmek dileği ile kongre çalışmaları son buldu.

Maddi Folklor (Etnografya) :

Kağızman'da Ev Bölümleri

Yazan: Mustafa TURAN

Bu ilçede ev bölümlerine ve bu bölümleri kapatmada (üzerini örtme) kullanılan malzemelere verilen adları tanıtmaya çalışacağız.

ÖRTME: Köy evlerinin ilk girişinde, bütün bölümlerin kapılarının açıldığı yerde üç tarafı duvar ve ön tarafı açık yere denilir. Burası yazın oturma yeri, kışın ise tarım araçlarının hangarı halindedir.

Üzerinin yapılış şekli; ön tarafta karşık duvarlara uçları konulmuş kuvvetlice bir odun atılır. (Bu oduna dönderme adı verilmektedir). Döndermeden karşı duvara uzatılan aralıklı odunlara atma ve döndermeden 50 cm. kadar ileri çıkan uçlarına da koçbaşı denilir. Döndermenin orta yerinden vurulacak direğin başına konulan bir metre kadar odun paraçısına börk denilmektedir. Bu börklerin süslü yapılmasına oldukça dikkat edilir.

Kağızman ilçe merkezinde örtme görevini damlar üzerinde örtme gibi yapılmış hinzanlar yerine getirir.

Örtme ve hinzanın büyüklüğü o ailenin zenginliği ile ilgilidir.

AVLU: (Havlu, Koridor, Aralık) Avlu ev bölümlerindedir, bütün bölümlerin kapılarının buraya açılması en iyi bir plan olarak kabul edilir. Örtülü şekilleri değişik.

EV: (Aşhane/Aşhana) içerisinde tandır ve ocak bulunan, aile halkının en çok içerisinde vakit geçirdikleri bir yerdir. Tandırın gömüldüğü kısım genellikle bir tarafta girinti yapar ki buraya tandırbaşı veya tandırocağı denilir. Duvarın içerisine girten ön tarafı kemerlidir. Bacası duvarla yukarı damın üzerine çıkar. Alta ya küçük bir tandır veya iki tarafı yükseltilerek üzerine kazan konulur. Ocağın dam üzerinden 1-2 metre kadar yükselen kısmına da baca (Buharı) adı verilir.

Evler karlanuş/kırlangıç örtüsü denilen şekilde örtülür. Bu örtülüşte köşelerden başlanarak ortaya doğru yükseltmek suretiyle bir pramit şekli verilir. Tepeden pencere/baca bırakıldığından ekseri kır-

langıçlar buradan içeri girer ve odunlar arasında yuva yaparlar.

KİLER/KİRAL: Genellikle evin içerisine bir kapı ile açılan ve ailenin yiyecek maddelerini içerisinde bulundurduğu bölümdür. Örtülüş şekli çeşitli olur.

AHIR/AHUR: Büyükbaş hayvanların buldukları bölümdür. Bunun örtülüşü de çok ustalık isteyen bir iştir. Her iki başlardan duvarlara paralel olarak ve başduvarlardan 8-10 ayak boyu uzaklıkta dönderme odunları atılır. Bunların üzerinden boy duvarlara paralel ve duvardan iki ayak uzaklıkta birer tane malsırası uzatılır. Malsıralarının altından dörder ayak ara ile malsırası direkleri vurularak aralarına hayvanlar sıralanır. Malsıralarının başından beş ayak içeriye birbirine paralel kalın "kaş" lar atılır. Bu kaşların üstünden giriş ve kontlar sıralanarak araları merkekle kapatılmış olur. Bütün bölümlerde duvarların üzerinden atılan düzgün odunlara harolma, kapı ve pencerelerin kemer yerlerine atılan odunlara da palavara adı verilmektedir. Duvarların dibinden yükseltilerek yapılan yemliklere ahurluk, bu yemliklere bağlanan hayvanların atlarına gelen kısımlara da (sal taşla döşenmiştir) sedir denilir.

Ahırlar içerisine konulan hayvanlara göre isim alırlar: Atahırı, öküzahırı, camışahırı gibi. Buzağaların/danaların içerisine konulduğu bölüm veya kesinti de dahnalıktır.

KON: Koyunların barındıkları yerdir. Örtülüşünün ahırdan farkı ayak hesabı ve malsırası yoktur, tavanı da sal taşla döşenmez. Örtülüşte sağlamlığa dikkat edilir ve kontlarda koçbaşı yapmak yaygın bir gelenek haline almıştır. Kuzuların konulduğu yerin adı da koz "göz" dür.

MEREK: Ailenin zenginliğine göre büyüklükte olur. Örtülüşte yüksekliğin fazla olması ve içerisine saman, ot gibi konulacakların çokça konulabilmesi için eldeki malzemeye göre en uygun örtüşü seçilir. Genellikle harman yerine yakın olmasına dikkat edilir.

Kitaplar Arasında :

Cahit Öztelli'nin Son "Karaca Oğlan," ı

Yazan: Saim AÇIKGÖZ

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Halk Edebiyatı Öğretim Görevlisi Sayın Cahit ÖZTELLİ, 1969'da yayımladığı Kul Nesimi (1) araştırmasından sonra son günlerde **KARACA OĞLAN - Bütün Şiirleri** adıyla bir inceleme ve derlemesini daha ortaya koymuş bulunuyor (2).

Kitap, Sayın Öztelli'nin iki sayfalık; Karaca Oğlan üstüne bugüne dek yapılmış hemen bütün incelemelerin özeti bir dokümanını yaptığı ÖNSÖZ'le başlıyor. Bundan sonra, büyük halk ozanımızın hayatı, günümüze değin yapılmış araştırma verilerine dayanılarak eleştirel bir yöntemle açıklığa kavuşturulmağa çalışılıyor. Bilindiği üzere öteki halk ozanlarımızda olduğu gibi Karaca Oğlan'ın hayatı üzerindeki bilgilerimiz pek kıt. Ozanın yaşam öyküsü karanlıklara gömülmüştür. "Saz şairlerinin yaşadığı zamanı saptamak, divancılara bakarak, son derece güç bir iş. Divan şairlerini haber veren "Tezkire"ler başlıca kaynak olduğu gibi, bunun yanı sıra, ayrıca Osmanlı tarihçileri yıl yıl yazdıkları olaylar sonunda, o yıl ölen devlet adamlarını, bilginleri kaydederek divan şairlerini de yazarlar."

"Saz şairlerine gelince, durum tüm den tersinedir" (3). Sayın Öztelli'nin bu yarğısı çok doğrudur. Halk ozanının hayatı üzerine genellikle hiçbir kaynak bulunmaz. Başvurulabilecek yer — o da varsa — kişiler bellekleri ya da cönklerdir. Yüzyılların ötesinde kalmış bir ozanın özel (şahsi) ve sanat kişiliğini ortaya çıkarmak çok güçtür. Araştırmacıda geniş edebiyat bilgisi ve derin tarih kültürü bulunmasını gerektirir. Birçok varsayımların vereceği ipuçlarını doğru değerlendirerek, kesin sonuç çıkarmak üstesinden kolay gelinemez bir iş değildir. Çok emek ister, büyük çaba ister. Yine de böylesi bir çalışmada, kimi yanılgılardan uzakta kalmak hemen hemen olanaksız gibidir. Bu bakımdan, halk edebiyatı ve özellikle halk edebiyatı tarihçiliği alanında çalışanların işi çok ağırdır.

Sayın Öztelli, yıllardır dirhem dirhem topladıklarını sağlam bir temele oturttukları ve güvenilecek bir kaynak eser orta-

ya koymak suretiyle böylesi güç bir işin altından kalkılabileceğinin iyi bir örneğini vermiş bulunuyor.

Sayın Cahit Öztelli, Karaca Oğlan üzerinde yıllardır tek başına ve yorulmadan çalışan ve bulgularını genellikle Türk Folklor Araştırmaları'nda aralıklı olarak yayımlayan değerli bir halk edebiyatı tarihçimidir.

Sayın hazırlayıcı, kitabına 303'ü koşma, 89'u semâi, 43'ü türkü, 26'sı destan türünde olmak üzere Karaca Oğlan'ın 462 şiirini almış. Koşmalardan 19 tanesi, semâilerden 9 tanesi, türkülerden 6 tanesi, destanlardan da 2 tanesi Öztelli'nin kişisel çalışmalarında bulup bilim dünyasına sunduğu Karaca Oğlan şiirleridir.

Öztelli'nin Karacaoğlan'ın hayatı üzerine dikkatle eğildiğini görüyoruz. Onun doğup büyüdüğü ve bugün yatmakta olduğu yer üstüne bütün görüş ve verilerin gözden geçirildiği anlaşılmaktadır. Sayın Öztelli, Karaca Oğlan'ın nereli olduğu noktasındaki türlü görüşlerin içinde, son yıllarda ağırlık basan Mut ilçesi ÇUKUR KÖYÜ geleneğini benimsemektedir.

MUT GELENEĞİ

Son yıllarda Karaca Oğlan'ın hayatı üzerinde yapılan araştırmalar, bu ozanımızın Mut ilçesinin ÇUKUR KÖYÜ'nde yatmakta olduğunu göstermektedir (4). Çukur Köyü, Mut ilçesine 35 kilometre uzaklıktadır. Karaca Oğlan, kendi adıyla anılan bir tepenin üzerinde, sevgilisi Karaca Kız da hemen yakınındaki bir ikinci tepenin üzerinde yatmaktadır. Mezarları harçsız olarak taşta yapılmıştır. Bu yörenin halkı sözünde Karacaoğlan bir ermiş, bir ulu candır. Halka bu inancın yerleşmesinde, tepenin üzerinde bir su birikintisinin bulunuşu herhalde etkili olmuştur. Gölçük olmuş bu su birikintisi ne azalıp, ne çoğalmaktadır. Hatta bu gölcüğün suyu, köylülerin anlattığına göre boşaltılmak için çok uğraşıldığı halde boşaltılmadığı gibi azaltılması da mümkün olmamıştır.

BİRKAÇ NOKTA

Bu arada kitapta gözümüze ilişen birkaç noktayı, sayın bilginin açıklama yapmasını mümkün kılmak için burada belirtmeyi yararlı görüyorum.

Türküler :

"Kızılıklar Oldu mu,,

Yazan: Seyfi KARABAS

Bu yazıda incelemeye çalışacağımız türkü, oya gibi işlenmiş, her mısraı ayrı bir değer olan türkülerimizden biri:

**Kızılıklar oldu mu?
Selelere doldu mu?
Gönderdiğim çoraplar
Ayağına oldu mu?**

**Mendili geline
Mendilî verdim eline
Kara kına yollamış
Yar benim ellerime.**

**Yaylı gelir taşlıktan
Dingil çıktı başlıktan
Şu köyün oğlanları
Evlenez açlıktan (Başlık'tan)**

**Mendili geline
Mendilî verdim eline
Kara kına yollamış
Yar benim ellerime.**

1 — Sayın Öztelli'nin, bugüne dek altı baskısı yapılan ve Varlık Yayınları arasında çıkan KARACAOĞLAN adlı eserinin sayfalarında ozanın adının bitişik olarak KARACAOĞLAN biçiminde kullanıldığını gördüğümüz halde, bu son eserinde KARACA OĞLAN biçiminin yani sözcüklerin ayrı yazılış yolunun yeğlendiği görülmektedir. Acaba hangi biçimi kullanmak doğru olur?

2 — XIV. sayfada köy adı, Gökçe yazıldığı halde, hemen altındaki paragrafta Gökçeli olarak yazılmıştır.

3 — Karaca Oğlan üzerinde görüşler ileri sürmüş olan bilgin Radloff'tan söz edilmiş, fakat eserinin adı ne bu sayfada dipnot olarak, ne de bibliyografya bölümünde verilmemiştir. Radloff'un söz konusu edilen eserinin adı herhalde, "Propan der Volksliteratur der Türk Stämme" olacaktır.

4 — Sayın hazırlayıcının Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkan Resmî Yazışmalar Sözlüğünde kabul ederek resmî yazışmalar için önerdiği kimi sözcükleri bu eserinde kendisinin kullanmaktan sakınarak, eskilerini kullanmayı yeğlediği görülmektedir. Örneğin, ürün yerine mahsul, andaç yerine hatıra sözcüklerinin kullanılması

**Tabakası aynalı
Şu oğlana varmalı
Oğlan çok güzel ama
Anası olmamalı**

**Mendili geline
Mendilî verdim eline
Kara kına yollamış
Yar benim ellerime**

Küçük oldukları için bazı şeylerden sayı vererek değil de grup olarak söz ederiz. Örneğin, "Çarşıdan iki ekme aldım..", denir de hiç kimse "Çarşıdan bin üç yüz elli dört fasulye aldım" demez, "Bir kilo fasulye aldım." der. Böyle nesnelere genellikle grup olarak değinildiği için onları çoğul olarak düşünmeye doğru doğal bir eğilim vardır.

Türkülerimiz işte bu doğal eğilimden yararlanarak bir bolluk ve bereket dünyası

gibi.

Sayın Öztelli, ozan'ı kullanmamakta, yerine şair'i yeğ tutmaktadır. Biz, özellikle halk şiiri yazarlar için ozan sözcüğünün kullanılmasının daha güzel olacağını düşünüyoruz.

Değerli edebiyat tarihçisi Sayın Cahit Öztelli'nin KARACA OĞLAN adlı yeni eseri üzerinde düşüncelerimizi açıklamaya çalıştık. Kitaplıklarımızda titizlikle korumak isteyeceğimiz derecede değerli ve baskı ve düzen güzelliğiyle ozana gösterilmiş yerinde bir saygının belliği olarak kabul edeceğimiz bu eseri hazırlamak emeğini harcayan Sayın Cahit Öztelli'yi saygıyla kutlamak istiyorum.

(1) ÖZTELLİ, Cahit; Kul Nesimi, Türk Etnografya, Folklor ve Turizm Derneği Yayını: 3 1969, ANKARA.

(2) ÖZTELLİ, Cahit; KARACA OĞLAN - Bütün Şiirleri, Türk Klasikleri Dizisi: 1. Milliyet Yayın Ltd. Şti. Yayınları. Temmuz 1970, İSTANBUL.

(3) K. Ög. Büt. S. 1970. s. XVI.

(4) Özel olarak öğrendiğime göre, 1970 yılından itibaren bu köyün adı, İçişleri Bakanlığınca KARACA OĞLAN KÖYÜ olarak değiştirilmiştir.

ARAŞTIRMALARI

sı yaratırlar gerektiği zaman. Ele aldığı türkü bu şekilde işe başlamakta. "Kızılıklar", tıpkı "fasulye", "arpa", "buğday", v.b. gibi, çoğul olarak düşünülür. Ama kızılıklar hakkında başka bazı şeyler de söyleyebiliriz. Birincisi, yabancı bir meyva olması. Evlilikten söz eden bir türkünün yabancı bir meyva ile işe başlaması önemli midir? Elbet de. Evlenen iki insan da birbirleri için, evlilik gerçekleştirilene kadar, kızılığın yabancılığına benzeyen bir yabancı içinindedirler. Nasıl kızılıklar olgunlaştıktan sonra insanlara yarar bir duruma geliyorsa, evlenecek duruma gelme anlamında olgunlaşan bir insan da aynı şekilde insanlara yarar bir duruma gelmektedir. Kızılıklar hakkında söyleyebileceğimiz ikinci şey de, olgunlaştıktan sonra kırmızı olmasıdır. Folklorumuzda kırmızı genellikle bir dilek simgesi olduğuna göre kızılıklar sözcüğünün kullanılması hemen, bir takım dileklerin etken durumda olduğu duygusunu da yaratıyor okuyucuda ya da dinleyicide. Görüldüğü gibi, "Kızılıklar oldu mu" sözü genel bir bolluk dünyası yaratıyor, rastgele bir soru değil.

Birinci mısralarında genel bir bolluk dünyası yaratılan mâni ve türkülerimizin ikinci mısralarında çoğunlukla, o dünya ile insanlar arasında yakın bir bağlantı kurulur. Olgunlaşan kızılıkları selelere dolduran insanlar o bolluk dünyası içinde nasıl davranılması gerektiğini çok iyi bilen, o dünyaya ayak uydurabilmiş insanlardır. "Sepet" sözcüğünün yerine "sele" sözcüğünün kullanılması hem bolluk dünyası kavramını pekiştiriyor, hem de insanların o dünyaya ne denli rahatlıkla uyabildiklerini gösteriyor. Dolayısıyla, gerçekten iyi bir sözcük seçimi yapılmış durumda.

Şimdi, bu türkünün birinci dördüncü okumayı bitirdiğimizde içimizi ilk dolduran mutluluk duygusunun nasıl ortaya çıktığını söylemeye çalışalım. Geniş anlamıyla doğa içinde bir bolluk yaratılıp insanlar o dünya içine oturtulunca bu mutluluk duygusu büyük ölçüde yaratılmış oluyor. İnsanların bir bolluk içinde olmalarını görmekten sevinç duymayacak kaç kişi vardır? Böyle bir dünyanın güzelliği, içinde yaşayan insanların ellerindeki şeyleri birbirleriyle paylaştıklarını öğrenmemizle tamamlanmış oluyor. Birisine çorap

yolların önce bu işi yapıyor okuyucunun kafasında. Ama çorap sözcüğü üstünde biraz daha durabiliriz. Türkünün geri kalan kısmı evlilikten ve birbirini seven insanlardan söz ettiğine göre bu çorapların bir kız tarafından sevgilisine gönderildiğini düşünebiliriz. Öyleyse sevgilisi kızın bulunduğu yerde değildir, uzaktadır; erkek köyde olsa çorapları sevgilisi değil annesi örer. Bir aşk şiirinde uzakta olduğu söylenen bir erkek ya başlık parası biriktirmek için çalışmaya gitmiştir, ya da askere. Her iki durumda da, gönderilen çorapların erkeğin "ayağına olması" önemlidir; bu sözle sorulmak istenen, ayrılmadan önce aralarında doğmuş olan uyumun aynı şekilde süre gelip gelmediğidir. Dört mısra içinde üç sorunun sorulması ilgi çekici. Türkünün geri kalan kısmında sözü edilecek konunun olumlu bir şekilde sonuçlanması için bir takım koşullar öncelikle gerekli görülüyor sanki: Bir bolluk içinde olunması ve insanların birbirleriyle ellerindeki şeyleri seve seve paylaşmaları ön koşul olarak ortaya atılıyor. Bu istekleri hepimiz duyduğumuz için de böyle güzel bir şekilde söyledikleri zaman sınırsız bir mutluluk duyuyoruz.

Hem birinci kıta ile ikinci ve üçüncü kıtalar arasındaki karşıtlık sanatını görmek, hem de nakaratı gerektiği şekilde değerlendirebilmek için nakarat üstünde durmadan önce ikinci ve üçüncü kıtalara bakalım.

Yaylı, normal bir köylü arabasından çok daha güzel, çok daha rahat bir arabadır. Böyle bir araba yol bile denemeyecek bir taşlık yolda giderken dingili kırılıyor. Ondan sonra da, sanki damdan düşer gibi, köyün erkeklerinin açlıktan evlenemediklerini öğreniyoruz. Acaba aç oldukları için cinsel istek duymuyorlar da onun için mi evlenemiyorlar? Ama evlenememeleri değil, evlenememeleri söz konusu. Onun için açlık sözcüğüne biraz değişik bir anlamda bakmak gerekiyor: Bir insan açsa yiyecek şeyi olmadığı için, yiyecek alacak parası olmadığı için açtır. Yoksuldur. Yani bu köyün erkekleri yoksul oldukları için evlenemiyorlar. Böylece taşlık yol da bambaşka bir görünüme bürünmüş oluyor: İnsanların parasızlık yüzünden evlenememelerini dile getiren güzel bir simge bu taşlık yol ve yaylı, evlilikte bir insandan is-

tenebilecek her şeyi olan, ama çevrenin koşulları yüzünden bunu gerçekleştiremeyen kişi için bir simge. Taşlı yolda giderken yaylının dingili kırıldığına göre bu köyün erkekleri değil cinsel istek duymamak, çok fazla duydukları için ve istekleri yerine getirilmediği için hızla bir krize doğru gidiyorlar!

Şimdi birinci kıtadaki çevre ile ikinci kıtadaki çevre arasındaki ayırımı değinebiliriz. Birinci kıtadaki çevre kişinin doğasal çevresidir, ikinci kıtadaki ise toplumsal çevresi. Sağlıklı bir cinsel gelişme izlemiş ve evlenme çağına gelmiş bir insan doğanın bolluk, bereketlilik yönüne ayak uydurabilmiş bir kimsedir. Diğer insanlarla karşılıklı paylaşma, alış-veriş ilkesini uygulayınca doğanın bu güzel yönünün insancıl yanını da gerçekleştirmiş oluyor. Bu türkünün birinci kıtasında anlatılan budur. İkinci kıtada ise dilekleri ve gereksinimleri ile kişinin toplum ile çatışmaya düşmesi özlü bir şekilde anlatılıyor.

Üçüncü kıtada kişi toplum çatışmasının özellikle bizim toplumumuzda pek yaygın olan bir yönüne parmak basılıyor. Sigara tabakası aynalı olan bir erkek fiyakalı, alımlı bir erkektir. Kız çeşmeden su alırken bu erkeğin sigara çıkarmak bahanesiyle tabakasını açıp saçlarını düzelterek ya da bıyıklarını burarak çalım satmış olduğunu düşünmek için çok geniş bir düş gücü olması gerekmez insanın. Kız uzaktaki sevgilisinin bu ve buna benzer davranışlarını düşünür evlenmeyi diliyor. Evlenme dileğini açıkça söylemesi birinci kıtada yaratılan dünyaya uyabildiğini gösteren bir başka ayrıntı. Ama evlenirse kaynanası olacak ve herhalde ona dünyayı haram edecek. Kişi ile doğa arasındaki uyumlu yaşıntıya toplumsal çevreyi karıştırmak ve onu bozmak istemiyor. Evlenince ayrı bir evde yaşamak istiyor. Bir toplumun bu kadar şairane bir şekilde eleştirilmesi çok seyrektir.

Böylece, birinci kıta ile ikinci ve üçüncü kıtalar arasında çok ilgi çekici bir karşıtlık olduğu ortaya çıkıyor. Kişi ile doğasal çevre arasında büyük bir uyum olduğu birinci kıtada belirtildikten sonra ikinci kıtada para sorunu dolayısıyla, üçüncü kıtada da aile ilişkileri dolayısıyla hem kişi ile toplum, hem de kişinin doğasal ve toplumsal çevreleri arasındaki çatış-

malar belirtiliyor.

Ama toplumsal çevre geçicidir durmadan değişmektedir. Doğasal çevre ise kalıcıdır. Toplum kişiye ne denli baskı yaparsa yapsın doğasal çevreden gelen eğilimler son sözü söyleyecekler, seslerini duyuracaklardır. Nakarat işte bu durumu dile getiriyor. Geline verilen mendil üstünde biraz durmamız yararlı olacak. Bir evde ailenin bireyleri arasında bazı şeyler paylaşılıyor da gelinin payına düşse düşse bir mendil mi düşmüş? Durum bu olsa "Mendil geline" demez eşyaları paylaştıran kimse, "Mendil geline" der. "Mendil geline" demesi herhangi bir mendilden değil de özel bir durumu olan bir mendilden söz edildiğini gösteriyor. Bunu düşünür düşünmez bu şiirde mendilin bir ödül olarak kullanıldığını görmeye hiç de zor bir şey değil. Yani geline, gelin olan kizlara bir ödül veriliyor, onların ödül almaya layık oldukları söyleniyor. Niye? Gelin oldukları için elbet. Türkünün üç kıtasından çıkardığımız sonuçları düşünürsek bu türküye göre gelin olma, evlenme, kişinin doğasal çevresi ile olan bağlarını perçinlemesidir. Bu türküde evlenmeyi engellemeye çalışan toplumsal çevredir.

Yani bu türküye göre toplumsal çevre, engelleyemediği bazı eğilimleri evlilik kurumu ile denetimi altına alıyormuş gibi görünmeye çalışmaktadır. Ama evlenen kişiler, birer birer olarak aslında doğasal çevre ile olan bağlarını yeğlemekteler; toplumsal çevrenin onların ilişkilerine evlilik damgasını vurması ikinci, üçüncü derecede önemli bir durumdur. Gelin olan kıza hem doğasal bağlarını yeğlediği, hem de toplumu dize getirdiği için bir ödül veriliyor. Daha doğrusu, bu türküdeki şekliyle bireyler arasındaki cinsel ilişkilerin topluma kabul ettirilmesi demek olan evlilik, bir ödül verilmesi uygun görülebilecek denli iyi bir şey olarak görülüyor. Cinsel ilişkilerin yalnız bireyleri ilgilendirdiklerini, evliliğin yalnız evlenen iki insanı doğrudan doğruya ilgilendiren bir olay olduğunu unutmayalım diye de, nakaratin ikinci yarısında yine bireyler arasında olan, bireysel düzeyde kalan bir paylaşmadan söz ediliyor. Çorap gönderilen erkek de kıza kına gönderiyor. Evlilik asıl, gönderilen çoraplarla, kınalarla hazırlanıyor; ailelerin araya girmesiyle ve para sorununun çözümlenmesiyle

Derlemeler :

KADIRLI'NIN

Aşağı ve Yukarı Karakütük Köyleri Bilmeceleri

Derleyen: Mehmet GÜVER

Arı :

- 1 -- Fin fin firik
Burnu yirik
Uçar havaya
Gelir yuvaya
- 2 -- Sarp kaya yüzünde saman savrulur

Ayva :

- 3 -- Sarıdır şarkar
Düşeceğim diye korkar

Buğday :

- 4 -- Dilim dilim nar
Dize çıktı kar
Uçtu keklik
Kaldı dilber
- 5 -- Hey hızıdk hızıdk
Altms iki kızıdk
Dalda oldum dağıldım
Bir tepeye yığıldım.

Çıkrık :

- 6 -- Benim bir yolum var, giderim giderim tükenmez.
- 7 -- Bir tepeden dört yol aşar.

Çiğdem :

- 8 -- Yeraltında yeşil düğme.

Ekmek :

- 9 -- Altı kara, üstü kara,
Yaş serdim, kuru kaldırdım.

Göbelek (mantar) :

- 10 -- Bir direkli Bin koyaklı

değil. Bu türkünün nakarati, birçok türkülerimizin nakarati gibi, asıl kıtalarda duygu ve düşünceleri daha özlü bir şekilde ortaya koyuyor ve o kıtalardaki kalıcı öğelerin o niteliklerini, onları tekrar tekrar söyleyerek okuyucuya ya da dinleyiciye şiirsel olarak duyurtturuyor.

Kızlıklardan işe başlayan bu türkü müzün aslında evlilik sorununu ele alan güçlü bir şiir olduğunu görmüş olduk. Türküde bu soruna karşı gördüğümüz tutumun bizim toplumumuzda, hele köylüler arasında bulunamayacağı düşünülebilir. Ama bu bizim kendi düşüncemiz, toplumumuz hakkındaki ön yargımız. Bu türkünün ve buna benzer türkülerin varlığını görmezlikten gelemeyiz. Asıl yapmamız gereken şey, kolları sıvayıp folklorumuzdaki bireyciliği incelemek ve ortaya çıkış nedenlerini bulmaya çalışmaktır. Ama bunu yapmak için yıllarca çalışmak gerekiyor.

Güneş :

- 11 -- Yere değer paslanmaz
Suya değer ıslanmaz

İbrik :

- 12 -- Benim bir oğlum var, külde gömülü durur.

İğde :

- 13 -- Üstü kadifeci
Ortası uncu
Altı oduncu.

Kaplumbağa :

- 14 -- Altı keçe, üstü keçe
Bundan nasıl yağmur geçe

Kar :

- 15 -- Benim bir yorganım var, dağı taşı kaplar, denizi kaplayamaz.

Karpuz :

- 16 -- Arabadan atladı
Pantolonu patladı

Kavurga :

- 17 -- Dar yerde at tepişir.

Kedi :

- 18 -- Yol üstünde kıllı yumak

Kurbacı :

- 19 -- Suda gördüm çalk
Hemen dedi "vak"

Mercimek :

- 20 -- Mini mini
Küçük sini.

Mezar :

- 21 -- Hey han gördüm han gördüm
Yerde yatan dam gördüm.
- 22 -- Yol üstünde dikili taş

Nar :

- 23 -- Karşıda karga
Vurdum düşürdüm harga
Karnını yardımdım
Bir avuç arpa

Portakal :

- 24 -- Ağaç başında sarı bülbül

Saat :

- 25 -- Cık cık kuşlar
Camiyi taşlar.

Sabun :

- 26 -- Aş gördüm, aş gördüm
Köpük kusan taş gördüm.

Sacayağı :

- 27 -- Uç ayaklı
Çöpten bacaklı

İnanışlar :

Tavşanlı'da Halk İnanışları

Yazan: Bülent ALPAGUT

BALIKLI

Tavşanlı'nın Moymul mahallesinde, Tavşanlı - Bursa yol güzergâhında meşhur Balıklısı vardır. Burası aynı zamanda bütün Moymulluların dinlenme yeridir. Balıklı ismi burada mevcut 40-50 metre karelik bir sahayı kaplayan havuzdan ve içerisindeki kimsenin öldürmediği ve sihirli olduklarına inandıkları balıklardan gelmektedir. Herbiri 1-2 kg. ağırlığındaki bu pullu balıklara nohut, leblebi ve emsali yiyecek maddeleri atılır ve bunları âdeta kaçıran balıkların su içerisindeki hareketleri ilgiyle seyredilir. Buraya yıkanmak için giren çocuklar balıkların nerelere saklandıklarını bir türlü bilemezler. Sanki balıklar yok olmuştur. Bu havuzun 4.5 metre yakınında bir de yatağı vardır. Bu yatağın adı da Balıklı Dededir. Havuzdan bazan fırlayan balıkları bu yatağı üzerine koyarlar ve balıklar hareket etmeye ve çırpınmaya başlayınca da hemen suya atarlar. Seneler önce birinin buradaki balıklardan avladığı ve balıkları tam tavada kızartmaya başlayınca balıkların dirildiklerini ve tavadan kaybolduklarını gördüğünü, buna hayret edenin hemen havuzun yanına geldiğini ve balıkların burada yüzmekte olduklarını hayretle görerek bunu unutamadığını söylerler.

EKMEKÇİ DEDE

Yine Tavşanlı-Tunçbilek yol güzergâhı üzerinde yüksekçe bir yarmanın kenarında bir türbe daha vardır. Bundan 2-3 yıl önce bu türbe onarılmış ve üzerine bir de fener asılmıştır. Türbenin onarılmasına sebep olan olay şöyle cereyan etmiştir. Karayolları makineleri bu türbe civarına geldiği zaman dozerlerden birinin bıçağı türbenin bulunduğu yarmayı biraz almak için ilerlediği sırada dağdan şiddetle geriye geriye itildiği hayretle görülmüş. Dozer bir türlü yarmayı genişletememiş. Bunu mühendise haber vermişler. Mühendis inanmamış. Dozerlerin bir kaçının bıçağı kırılmış ve bozulmuş. Ne yaptılarsa muvaffak olamamışlar. O gece rüyasında ak saçlı bir ihtiyar gören mühendisin mese-

leye eğildiği ve burasının tanziminden vazgeçtiği sonradan yine aynı zat tarafından muhtelif vesilelerle anlatılmış.

MOLLA MEHMET

Tavşanlı'nın Ayvalı köyünde bundan senelerce evvel yaşayan Molla Mehmet namında bir zattan bahsedilir. Bu köyde bir cami inşa edilirken Molla Mehmet de burada çalışmış. Bu cami bugün mevcuttur. Caminin üzerine boydan boya konulacak olan maha tabir edilen uzun hatılın kısa geldiği görülmüş. Molla Mehmet siz hele bir namazınızı kılın gelin demiş. Namazdan dönenler kısa hatılın bu defa 4-5 karış uzun geldiğini görmüşler. Molla Mehmet'in yuvarlak tahta hatılın ucunu iki elinin arasında bir hamur gibi yumuşatarak uzattığını söylerler.

Yine Molla Mehmet'in kasabandan bir gün evvel bayram namazını kıldırıldığını ve bu durum için Molla Mehmet hakkında soruşturma açıldığını söylerler. Jandarmalar köye gelmişler, Molla Mehmet'i Tavşanlıya götürceklerini söylemişler. Molla, jandarmalara ağır ağır yürüyerek yol almalarını ve kendisinin arkalarından geleceğini söylemiş. Jandarmalar bakmışlar gelen yok, dönmüşler Mollayı almaya o gitti demişler. Hızlı hızlı ilçe merkezine döndüklerinde Mollayı karakolda görmesinler mi? Kumandan Mollanın ifadesini almaya ve Mollayı zorlamaya başlayınca mollanın iki rekât namaz kıldığını ve sonra da kumandana cübbesinin içindeki hilâli gösterdikten sonra öldüğünü anlatırlar.

KOCA GÜRCÜ HOCA

Koca Gürcü rahmetlinin Tavşanlı'nın Derecik köyünden Adranos çayının taşıdığı bir gün Tavşanlıya müteveccihen yürüyerek ayrıldığını ve azgın suların içerisinde kaybolduğunu onu o zaman görenler anlatırlar. Sel gittikten sonra alelacele şehre inen sevenleri hocayı bir yerde oturur görünce hemen sormuşlar. Aman hocam demişler biz sizi sular götürdü zannettik ve üzülür dururuz demişler. Hocanın da yağının altı bile ıslanmadı. Fakat tövbe bir daha yapmam dediği anlatılır.

Folklorcularımız :

Doktor Zeki Başar

Yazan: Ord. Prof. Z. F. FINDIKOĞLU

Cumhuriyet'i takip eden senelerde ki umumiyetle 1927 de Ankara'da kurulan "Halk Bilgisi Derneği" ile başlar - Şehir ve Devlet Merkezi kültür hayatında bir yer edinmeye başlayan Folklor 1927 den, daha doğru olarak Diyarbakır'da 1922 de Ziya Gökalp'in damadı Ali Nüzhet ile birlikte neşrettiği "Küçük Mecmua"daki "Halkiyat" yazısının iştirarından sonra adı ve muhtevası yayılan yeni bilgi kolu, aradan geçen yarım asırlık zaman içinde gelişti, tanındı ve dallandı. Dallardan biri de tıp veya tababet folklorudur.

"Halk Bilgisi Derneği"nin 1927 de neşrettiği "Rehber"de halk tababetine dair çığır açıcı bazı sualler vardır. Bunların tabibikati, "Halk Bilgisi Haberleri" ile bazı gazetelerdeki tecessüs mahsulü yazılardan ibarettir. Konuyu kendisi için mesuliyet sahası haline koyan araştırmacılar arasında ve belki en başta dört tıp Profesörünü şükranla yadettimiz: Prof. Tefvik Remzi, Prof. Süheyl Ünver, Prof. Feridun Nafiz, Prof. Şehsuvaroğlu. Şimdi bu isimlere yeni bir akademisyen Dr. katılmaktadır: Erzurum Üniversitesi Tıp Tarihi Öğretim üyesi Dr. Zeki Başar!

Dikkat edilmesi gerek mühim bir nokta: Folklorist veya tarihçiler, aynı zamanda geniş tarih kültürüne, tarih ve folklor bilgilerine anlayış aşılana bir sosyolojisti zihniyetine sahip oldukları için Tıp Tarihi ve Folkloru ile iştigal etmişlerdir ve etmektedirler. Bu sahifelerde, bu kafiyeyle iltihak eden son ilim adamını okuyuculara tanıtmak istiyorum (1).

Son iki yılda, şehirlerimiz bir başka bakımdan da canlanmağa başladılar, vazifesinin şuur ve şiarına sahip bir İçişleri Bakanı, Dr. Faruk Sükan, Tanzimat'ın "Salname"lerini "yıllık" adı ile ihya etti. Benim bilgime göre şimdiye kadar 35 vilâyet "yıllık"ları ortaya atmışlardır. Bu bölgeden biri de "Erzurum"dur (2).

On iki bölümden ve 540 büyük sahifeden teşekkül eden "Erzurum Yıllığı", 1966 da hazırlanmağa başlamış, geçen sene basılmıştır. Maksadım "yıllığı" değil,

Dr. Zeki Başar

"tıp folkloru" bölümünü yazan folklorcuyu tanıtmak olduğu için 450 sahifenin yalnız bu konu ile alakalı kısmı üzerinde duracağım.

Doğu'nun bize çok şeyler va'deden Üniversitesinde Tıp Tarihi öğretimi yapan Dr. Zeki Başar "Erzurum Yıllığı"na şu iki etüdle iştirak ediyor:

- 1 — Tıp folkloru bakımından Erzurum'un durumu: Doğum ile ölüm sahifeleri arasındaki devre ile alakalı folklor;
- 2 — Erzurum'da mistik ve sihrî tıp folkloru.

Bunlardan birincisi şu küçük bölümlerde inceleniyor:

- 1 — Gebelik,
- 2 — Doğum ve meme emme,
- 3 — Yetişen çocukların beslenmesi,
- 4 — Yetişen çocukların ruhi ve bedeni halleri,
- 5 — Ölü ile ilgili âdetler,
- 6 — Umumiyetle sağlık ve hastalıklarla ilgili inanmalar, sözler ve beddualar.

Herbiri ayrı konular. Aile terbiyesi, tıp politikası mensupları bu izahlarda kendileri için belki malûm, fakat Türkiye'nin

en saf Türklük çevrelerinde, Türkistanlardan getirilmiş maddî ve mânevî kültür malzemesi bulacaklardır. Meselâ şunun gibi:

Doğar doğmaz yere bırakılmadan bir kalbur içine alınması, lohusanın doğduğu yere hiç kullanılmamış bir çivi veya elma ağacından yapılmış bir kazık çakılması... evin kapısı üstüne kuş burnu çalısı konması, kapıya köpek bağlanması...

Âdetlerin değişikliğe uğramadan esastan uzaklaşmıyarak uygulanmış ve uygulanmakta olduğu görülmektedir (3).

İkinci bölüm kültür ve medeniyet tarihi ve sosyolojisi yönünden çok mühim. Zaten genç tip tarihçisi Animist, Naturist ve Totemist teorilere işaret etmekte, Doğu Bölgesinin "müşahhas" larını, bu teorilerdeki "Mücerret"lerle birleştirmektedir.

Hattâ beşerî birlik bakımından bazı benzerliklere, "Kanunîyet"lere de işaret olunuyor: Afrika komünlerinde hastalıklara karşı muska gibi taşınan ağaçtan yapılmış heykelleri hatırlatan âdetlere rastlıyoruz.

Dardağan ağacından yapılmış bir şeklin Erzurum çevresinde taşınması buna bağlanabilir... Birçok yerlerde çamlar mukaddes sayılıyor. Bazı hayvanların, bazı nebatların uğurlu, uğursuz sayılmalarına ait folklorik malzeme pek çoktur... Lohusaların oda duvarlarına asılan "Üzerlik"lerde de "uğur" telâkkileri gizli değil midir?.

Sadece Erzurum çevresinde 157 ziyaret yerinin bulunduğunu isimleriyle kaydeden değerli folklorcu, kendisinin mensup olduğu Erzurum kazası Horasan'da (4) "Güreşgen Baba"yı ziyaret eden çocuksuz kadınlar, bebek şekline sokup kundakladıkları taşları "Baba'nın mezarı üstüne bırakıyorlar. Erzurum gecekonducularının yüzde 80'ine sahne olan dağ mahallesi arkasında Sütlüshan Baba ziyaret edildiği zaman topırağından bir parça alınmakta, gıdalara karıştırılmakta! Hülâsa sosyolojinin bir kolu olan "Sihir-magré Büyü" problemini de ilgilendiren bir problem liselerimizde yarım asra yakın bir zamandır okutulan "Sosyoloji" derslerinde buna ait birkaç sahife var ise de sadece bir başka seyyareye ait imiş gibi anlatılır ve mânası anlaşılmeden geçilir.

Dr. Zeki Başar liselerin sosyoloji ve tarih hocalarına, "mahallî araştırmacılık" dersini vermek ister gibi görünüyor. Belki

de kendisi okuttuğu dersin çevre ile ilgisini takdir edip yüzlerce talebesini mücerret öğretimden uzaklaştırıp el ile tutulur sosyal realitelere sevk etmesini bilen sosyoloji ve hattâ psikoloji öğretimlerini bu yolda seferber etmek gibi bir teklifi Maarif Vekâletine sunacak!

Fakat bu ziyaret yerleri, bu "Baba"lar kimlerdir? Yalnız tıp folklorcusu olmakla kalmayan doktorumuz, dinler tarihi ile alakalı bir noktaya işaret ediyor. Büyük dinler bu arada İslâmîyet bilindiği gibi "Sihirbazların elinden Allaha sığınırım!" diye düşünüyor. Büyük dinler bu hususta çok haklıdır. Kadı ki ziyaret yerleri, dinlerin tenkid ettiği sihir sahneleri de değildir. Sonra din ile barışan tarafları da mevcuttur. Meselâ "umumiyyetle abdestli gidilir ve ziyaretöre önce iki rekât namaz kıılır". Burada mesele tip ilminin de benimseyebileceği bir psikoterapi işidir. Beşer bir taraftan en ileri Tanrı telâkkisine bağlıdır, fakat bu "telâkki"yi temsil eden ve mukaddes saydığı bir şahsiyet'in mezarı karşısında da kendisini toplar ve bir akümülatörün elektrik ile dolması gibi mânevî bir enerji ile dolabilir. Sonra kültür tarihi belki bu "Yatır"ları, bu "Baba"ları müspet usullerle inceleyecek "Baba"ların zümresinin hayatında oynadıkları rolü belirtecektir. Nitekim XIX. asırda İslâviyyet saldırmalara sahne olan Doğu topraklarında "Şehir"lere "makam sahipleri"ne itibar, onların sosyal yüceliklerine inanış ile örülmüş bir ruh halidir. Beşer hakkındaki düalist telâkki, yani, madde ve ruh ile örülmüş bir "İnsan" telâkkisi, meşhur yeni dünya filozofu James'in "dini tecrübe" isimli eserinde âdeta müspet ilim usulleriyle aydınlatılmış bulunmaktadır.

Ankara Üniversitesinin Feridun Nafiz'inden, İstanbul Üniversitesinin Tefik Remzi, Süheyl Ünver, Şehsuvaroğlu gibi Tıp Tarihi ve Tıp Folkloru erbabının yanında on senelik Erzurum Üniversitesi de bir beşinci ihtisas adamına kavuşuyor. İzmir ve Diyarbakır'daki Tıp Fakültelelerinin de bizi bir taraflı basit tip ile değil, çok taraflı, bilhassa kültürleşmiş bir tababet telâkkisi içinde düşünen filozof birkaç tıp tarihçisi ve folklorcusuna kavuşturması temenniye değer. Bunun için şimdiden Erzurum, Ankara, İstanbul Üniversitelerinin

tıp tarihi disiplinine bol miktarda araştırmacı asistan bulundurmak lâzımdır.

Şunu da söyliyelim ki, Erzurum Atatürk Üniversitesi, muhtelif ilim ve Halk Edebiyatı şubeleri gibi, Tıp Tarihi yönünden de çok elverişli işlenmiş, bakir araştırmacıları bekleyen bir realite içindedir. Dr. Zeki Başar'ın önünde geniş bir malzeme sahası vardır. Yakında neşredebileceğini haber aldığımız bir araştırma, bu sahanın varlığını folklor bakımından aksettirecektir. Şimdiden bu araştırmayı Tıp Tarihiçisi ve Folklorcularına müjdelemekten büyük bir zevk duyuyoruz.

* * *

Dr. Z. BAŞAR'IN BİYOGRAFİSİ

T.F.A. NİN NOTU: Dr. Zeki Başar, Erzurum'un Horasan ilçesinin Azap köyünde 1913 tarihinde doğmuştur. İlk tahsilini doğduğu köyde yapmış, ortaokul ve liseyi Erzurum'da bitirmiştir. Yüksek tahsilini İstanbul Tıp Fakültesinde ikmal ederek 1939 tarihinde doktor çıkmıştır.

1940-41 yıllarında askerliğini yapmış ve 1942 yılının başından 1945 in sonuna kadar Kırklareli'nin Demirköy ilçesi ile, Erzurum merkezinde ve Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinde Hükümet Tabipliklerinde bulunmuştur. 1945 in sonlarından 1946 ın son aylarına kadar bir yıla yakın bir müddet Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Neşriyat Genel Müdürlüğünde Tıbbi İstatistik uzmanı olarak çalışmış, sonra ayrılarak asistanlığa başlamıştır. Erzurum Nümune Hastanesi, Heybeliada Sanatoryumu ve Haydarpaşa Hastanesinde süresini tamamlayıp tezini hazırlayarak ve Sağlık Bakanlığınca teşkil olunan jüri huzurunda imtihan vererek 1950 martında dahiliye mütehassısı olmuştur.

1950 nisanından 1961 aralığına kadar Erzurum Verem Hastanesi dahiliye mütehassısı ve başhekim, 1962 başından 1965 sonuna kadar Erzurum Nümune Hastanesi dahiliye mütehassısı olarak hizmet görmüştür. 1963 de altı ay kadar muhtelif Avrupa memleketlerinde tetkik gezisinde bulunmuş ve bu müddetin bir kısmını Fransa'da "Rouen" şehrinde büyük "Charles Nicolle" hastanesinde türlü konularda çalışarak değerlendirmiştir.

1966 şubatında Erzurum'da Atatürk

Üniversitesinin bünyesinde Tıp Fakültesinin açılması üzerine Tıp Tarihi ve Deontoloji öğretim görevlisi olarak fakülte kadrosunda yer almıştır.

Meslek ve memuriyetini icra ettiği yıllarda Millî ve Milletlerarası kongrelere katılmış, ayrıca ilçeler ve il merkezinde olmak üzere birçok hayır ve kültür derneklerinde çalışmış ve bu cümleden olarak: Halkevi, Kızılay, Erzurum Tarihini Araştırma dernekleri başkanlıklarını yapmış, Erzurum Verem Savaşı Derneğinin ilk iki müteşebbisinden birisi olmuştur.

Evlî olup dört çocuk babasıdır. Basılmış altı baskıya hazır üç, ayrıca hazırlanmakta üç eseri mevcut olup, mahallî gazetelerde ve muhtelif dergilerde yayınlanmış çeşitli konularda birçok makaleleri vardır.

(1) İsimlerini saydığımız bu şahsiyetlerden birini, Profesör Tefik Remzi Bey üstadımız geçen seae bugünlerde kaybettik. Meslektaşları ve dostları kendisi için bir "Armağan" hazırlamaktadırlar. Bu hazırlıklar esnasında folklorcu hüviyetinin de yer alacağını umuyoruz.

(2) Bk. Erzurum 1967, İstanbul, 1968 (Erzurum Valiliğine bir heyete hazırlanmıştır.) Tıp Folkloru için Bk. sh. 308-314. Eserde şiir folkloru da ele alınmıştır. Sh. 316-318. Başka bir vesile ile bundan da bahsetmek istiyoruz.

(3) Son senelerde Erzurum Üniversitesi Tıp Tarihi hocasını 1950 den sonra Türkiye'ye sığınmış Doğu Türkistan göçmeninin yerleştirildikleri sahalarda incelemeler yaptığını, bu esnada Doğu Türkiye ve Doğu Türkistan halk tababetleri arasında benzerlik, aynıyet belirtileri bulunduğunu, bunları hazırlamakta olduğunu araştırmada belirteceğini geçen ayak burada söyleyelim. Bu itibarla, "Türkiye'nin en saf Türklük çevrelerinde Türkistanlardan getirilmiş maddî ve mânevî kültür malzemesi" rastgele beyan edilmiş bir ifade değildir.

(4) Önceleri Hasankale'nin bir bucağı iken son zamanlarda kaza olan Horasan, umumiyyetle folklor araştırmaları için dikkati çekici bir çevredir. Şu yakınlarda kaybettiğimiz kıymetli psikoloji ve sosyoloji âlimi Prof. Mümtaz Turhan "Kültür Değişmeleri" eserinde - ki Maarifçe 1000 temel eser arasında yeniden neşrolundu - bu çevrenin sosyal - antropolojik hadiselerini ele almıştır. Tıp mensubu Dr. Zeki Başar ile kültür tarihi mensubu Prof. M. Turhan'ın akraba olduklarına da işaret edelim.

Letaif-i Esnâf'dan : I. Ekmekçi

Yazan: Doç. Dr. Kemal ÖZERGİN

I.

Önceki bir yazımda, XIX. yüzyıl sonlarında İstanbul'da kaleme alındığını tahmin ettiğim, "Letaif-i esnaf" adlı folklor ve etnografya ile ilgili bir risaleyi tamtimmişim (x).

Burada önce Letâif-i esnâf'ın "Ekmekçi" başlığını taşıyan ilk bahsi (2-3. s.)'nin metni, imlâsı aynen muhafaza edilerek verilecek ve sonra bu metinde bulunan ekmekçilik zanaatı ile ilgili sözler, deyimler v.b. tasnif edilmiş bir şekilde sıralanacaktır. Son kısımdaki bu incelemenin atıflarının daha kolaylıkla yapılabilmesi için, metinde her cümle ayrıca numaralanmış ve beşer beşer paragraflara bölünmüştür. Sözcüklerin arkasında parantez içinde görülen sayılar bunlardır.

Bütün risale metinde, ancak yazıldığı çağda kolayca anlaşılabilen meslek deyimleri, ilgili sözcükler, bunlara bağlı cinsalar, söz atmalar, nükteler kullanılmış ve hattâ edep dışı imâlar da yapılmıştır. Ancak kitapçığın pek kalem ustası olmayan yazarı, bunları kolayca anlaşılmasını sağlayacak anlamlı cümlelere oturtamadığı gibi, çok kere beceriksizce arka-arkaya sıralamakla yetinmiştir. Bu yazının üçüncü bölümünde bütün bu söz ve deyimleri ortaya koyabilmek üzere, pek çok dikkat gösterilmiş olmasına rağmen, tesbitte bence bilinmeyen veya gözden kaçmış noktaların kalabileceğine bilhassa işaret etmek isterim. Bu bakımdan, metni inceleyerek aşağıdaki tasnifte bulunmayan başka sözcükleri çıkararak beni de uyarmalarını dilerim.

Metinden çıkarılan Ekmekçilik zanaatı ile ilgili sözcükler, deyimler ve benzeri hususlar, yazıyı fazla uzatmamak üzere, bir kısmı dışında çoğu açıklamasız sıralanmıştır. Zaten tam açıklamalı bir incelemenin, ancak çağdaş benzeri kaynaklar ve sözcüklerin de gözden geçirilmesi ile gereği gibi yapılabileceği ortadadır.

II.

E k m e k ç i

(1) Efendi! işte biz de unumuzu eleedik, eleğimizi asdık. (2) Dün akşam tekne kazıntısı olarak bir-iki ağız ekmek çıkarmış idik. (3) Olanca mayamızı hamur işi-

ne karıştırdık. (4) Müşterilerden Abdülmennân Efendi ni'met-i gayr-i müterakkibe olarak, bir kaç yüz gurusun üzerine çöreklenerek gevrek gevrek gülererek kürediydi. (5) Hamur size (Hamursuza?) yetişmedi, biz parayı yedik.

(6) Ey dostum! bir az da çetele ile söyleşelim. (7) Sen tazeliğinde pişkin bir âdem idin, şimdi neden böyle bayat bayat söylenmeğe başladın. (8) Pek yufka âdem değildin. (9) Ekmeğin büyüğü hamurun çoğundan olur. (10) Ammâ, "Hamîrkâr-ı cihâni kader yapar yoğurur", burasını bilmez misin?

(11) Seni zavallı börekçi seni! (12) Herkes senin ekmeğini öpüp başına korken, küfrân-ı ni'metlik etme. (13) Bir kere de fodulaya alısur isen, senin ekmeğine yağ mı sürülmüş olur. (14) Ben onu bunu bilmem, kendim de ekmek yoğurabilirim. (15) Sen beni dipsiz kile, boş anbar mı zannedersen, yohsa suyu çekilmiş yel değirmeni mi?

(16) Ben âdeme buğdayın kaç kırat olduğunu gösteririm. (17) İki su bir ekmeği yerini tuttuğu, Mizânül'mâ'da ve ekmeği meydana olanların bereketi "Nân u Helvâ'da musarrahdır. (18) Daha senin adam olmana bir furun ekmek ister. (19) Çörekçi - Zâde'nin "Kazan yağıtı" üzerine yazdığı hâşiyeye ma'lûmun değil mi? (20) Bereketin zenbilde olduğun sen bil de, yine mâni değil.

(21) İstersen şu dakika ekmeği kes. (22) Seni gidi un irisinin meçhûlü seni! (23) Eğer Hende bir parçacık kırındı kalmış olaydı ağzına tıkar idim. (24) Ne çare senetde bir şey kalmadı.

(25) Dem-i sirişki ile tutmayınca mâyesini
Bizim bu Kanlı Furun bi-nevâyâ
nân mı verir?

III.

A. Ham madde ve yarı imâl üzerine
Buğday (16).
Yel değirmeni (15).
(Su değirmeni) (15)
Un (1, 22).
Un irisini (22).
Anbar (15).

ARAŞTIRMALARI

B. Ekmek yapan ve satan esnâf

Ekmekçi: ekmek türünde gıda maddeleri yapan ve satan esnaf.

Furun (18, 25): hazırlanmış ekmek hamurunun pişirildiği yer, ekmek imâl yeri.

Kanlı Furun (25): İstanbul'da ün yapmış bir fırının adı.

Hamîrkâr (10): fırında hamur yoğuran ve ekmek hazırlayan işçi.

Ekmek çıkarmak (2).

Bir ağız ekmek (2): fırında bir seferde pişirilip çekilen ekmek miktarı.

Ahşam bir-iki ağız çıkarmak (2): eskiden İstanbul fırınları bir sabah ve bir de akşam olmak üzere ekmek çıkarırlardı.

C. Kullanılan âletler

Kile (15): Buğday ve un'da hacim ölçüğü.

Elek (1): Unun çöpünü, kepeğini ayıran ince delikli âlet.

Tekne (2): Fırında, içinde hamurun yoğurulduğu ağaçtan yapılmış kocaman kap.

Kürek (4): hazırlanmış ekmek topaklarını kızgın fırına atmak veya çekmek için kullanılan çok uzun saplı tahta âlet.

D. Ekmek imâlî

Elemek (1): unu elekten geçirmek.

Tekne kazındısı (2): hamurun yoğurulup teknedan alındıktan sonra, bu kabın dip ve kenarında kalmış hamur sıvışıklarının, bir âlet ile sıyırılıp toplanan artığı.

Maya (Mâye) (3, 25): ekmek hamurunu kabartmak için kullanılan bir madde (ekşimiş hamur).

Mayası tutmak (25).

Hamur (3, 5, 9): una su katılarak yapılan yoğunca bileşim.

Hamur yetişmek (5).

Yoğurmak (10, 14): hamura el veya ayak ile yapılan mıncıklama ve karıştırma hareketi.

Ekmek yoğurmak (14): tekne'de ekmek hamuru hazırlamak ve yoğurmak.

E. Ekmek ve çeşitleri

Ekmek (9, 12, 13, 16, 17, 18, 21): mayalı veya mayasız hamurdan hazırlanarak fırında pişirilmiş gıda maddelerinin umumi adı.

Ni'met (4): refah ve varlık veren şey (arapça), mecazen: ekmek.

Nân (17, 25): ekmek, eş-anlamlı bir kelime (farsça).

Fodula/Fodla (13): son bir iki yüzyıl boyunca İstanbul'da yapılmış bir cins ekmek.

Hamursuz (5): mayasız ekmek.

F. Ekmek'in vasıflandırılması

Bayat (7).

Gevrek (4).

Pişkin (7).

Taze (7).

Yufka (8): ince, zayıf anlamına.

G. Ekmek alıcısı

Müşteri (4).

Bereket (17, 20): nimet, bolluk (arapça) (Bereket versin: satıcının alıcıya söylediği dilek sözü).

Çetele (6): veresiye alınan her ekmeğin, üzerine bir çentik ile kaydedildiği iri bir kalem boyunda ağaç parçası.

Çetele ile söyleşmek (6): Çeteleyle gözden geçirmek, veresiyenin hesabını yapmak, (mecazen) veresiyenin ödenmesini istemek.

Abdülmennân (4): "el-Mennân'ın kulu" anlamına eski bir erkek adı (arapça). el-Mennân (4): Allah'ın "kullarına nimet verici" anlamına gelen sıfatlarından (esmâ-i hüsnâ) biri (arapça).

Zenbil (20): çarşıdan satın alınan ekmeğin eve götürülürken taşıdığı kap.

Sepet (24): ekmeğin evde muhafaza edildiği kap.

Ekmek kesme (21).

Parça (23): ekmek parçası.

Kırındı (23): kesilen ekmeğin ufantısı.

Papara (5): bayat ekmeğin üzerine peynir suyu (veya et suyu) dökülerek yapılan basit bir yemek.

H. Benzeri esnaf ve mamulleri

Börekçi (11): undan bir çeşit gıda maddesi yapan ve satan esnaf.

Börek (11): börekçi eliyle undan, içlikli veya içliksiz yapılarak fırında kızartılan bir çeşit gıda maddesi.

Çörekçi (19): undan bir çeşit gıda maddesi yapan ve satan esnaf.

Kazan (19): çörek yapımında kullanılan büyük bakır kap.

Çörek (4, 19): çörekçi eliyle undan yapılmış ve fırında pişirilmiş bir gıda maddesi.

Gevrek (4): kuru çörek, peksimet de denilen bir gıda maddesi.

Kazan yağlısı (19): 50 yıl öncesine kadar İstanbul'da ün salmış bir çörek çeşidi.

İ. Deyimler

Adam olmasına bir furun ekme is-temek (18).

Ağıza tıkmak (23).

Bayat bayat söylemek (7).

Buğdayın kaç kırat olduğunu göstermek (16).

Çöreklenmek (4).

Ekmeği meydanda olmak (17).

Ekmeğe yağ sürülmek (13)

Ekmeği kesmek (21): mecazen rızkı kesmek.

Ekmeği öpüp başına komak (12).

Fodlaya alışmak (13).

Gevrek gevrek gülmek (4).

Küfrân-ı ni'metlik etmek (12).

Paparayı yemek (5).

Öpüp başına komak (12).

Unu elemek, eleği asmak (1).

Üzerine çöreklenmek (4).

Üzerine hâşiyeye yazmak (19).

K. Çeşitli sözler

Buğday (16): bir ağırlık ölçü birimi.

Çörekçi-zâde (19): geçen yüzyılın ilk yarısında "Çörekçi-zâde" diye tanınmış Ahmed Nüzhet (ölm. 1854) adlı bir müderris biliyoruz. (Bağdatlı İsmâil Paşa: Esmâ. I, 187). Ancak burada onun kasdedildiği belli değildir.

Ekmeği meydanda (17).

Hamur işi (3).

Hamursuz (5): museviler'in bir bayramının adı.

Kırat (16): bir ağırlık ölçü birimi.

Küfrân-ı ni'met (12): nimeti inkâr etme, nankörlük (arapça).

Mizânü'l-mâ (17): su ölçüğü (arapça).

Nân u Helvâ (17): Bahâeddin Muhammed el-Amîlî (1546 - 1621)'nin tanınmış manzum tasavvuf eseri.

Ni'met-i gayr-i müterakkibe (4): beklenmedik nimet (arapça).

Pişkin âdem (7).

Suyu çekilmiş yel değirmeni (15).

Tazelik (7).

Tekne kazındısı (2): erkeğin yaşlı iken doğan çocuğu.

Yufka âdem (8).

L. Atasözleri ve mısralar

Dipsiz kile boş anbar (15).

Ekmeğin büyüğü hamurun çoğundan olur (9).

Hamirkâr-ı cihâni kader yapar yogurur (10).

İki su bir ekmeğin yerini tutar (17).

M. Küçük düşürücü hitap

Seni zavallı börekçi seni! (11).

Seni gidi un irisinin meçhulü seni! (22).

N. Tekerleme (?)

Bereketin zenbilde olduğunu, sen bil de... (20): zenbilde... sen bil de...

(x) Folklor ve etnografya ile ilgili eski bir kitap: Letaif-i esnâf. TFA, x/209 (Aralık 1966). 4276-4277.

KENAN ÖZBEL'İN

YENİ SERGİSİ

Bir insan ömrünün derlemeye, onları saklamaya ve tasnif etmeye yetmeyecek kadar zengin folklorik el sanatları eşyalarından bir araya gelen çorap, sicim, kilim, bohça, yazma, takı, nazarlık, başlık, tepelik, kuşak ve benzeri 624 parçayı memleketimizin biricik değerli Kenan Özbel, bu ayın başında bir sergi halinde Topkapı Sarayı'na ait Gülhane Parkı giriş kısmındaki Alay Köşkü salonlarında İstanbul halkına sunmuştur.

Sergi'nin açılışında Millî Eğitim Bakanı Prof. Orhan Ögüz, Kültür Müsteşarı Mehmet Önder, İstanbul Valisi Vefa Poyraz, Müze ilgilileri, basın mensupları ve seçkin bir folklor sever topluluk hazır bulunmuştur.

Kenan Özbel sergilenen Türk Halk Kültürü maddî folklor malzemelerini Topkapı Sarayı Müzesine başlatmıştır. Sayın Özbel'i, bu hareketinden ve sergisinden dolayı tebriki bir borç biliriz.

T.F.A.

Halk Oyunları ve Sanatları :

Afşarlar Arasında Bebek (Kukla) Oyunu

ARZU İLE KAMBER

Yazan: Prof. Dr. Şükrü Elçin

(Oyun, Kayseri'nin Tomarza kasabasının Doklar nahiyesine bağlı Akmezar köyünden Ali Çelik'ten 5.12.1959 tarihinde tesbit olundu.)

HİKÂYESİ :

Eskiden iki kardeş varmış. Bu kardeşlerin karıları hâmile olmuşlar. Birbirlerine "senin kızın, benim de oğlum olursa bir-birlerine verelim" demişler. Gerçekten biri oğlan, biri kız doğmuş. Oğlanın adını "Kamber", kızinkini "Arzu" koymuşlar. Bunları "Beşik Kertmesi" etmişler. Çocuklar güllüp - oynaya büyümüşler. Bir gün Kamber'in anası "oğlum, senin nişanlı Arzu'dur" demiş. Kamber'i bir düşünce almış. Bacı kardeşim benim nişanlım olmaz, demiş.

Oğlanın anası bir çare düşünmüş. Bir koca karıya gitmiş. Bu iki çocuğun birbirine bakması için ne lâzım, yap, demiş. Koca-karı çocuğun yanına gelir. Türlü hileyle verir. Biriniz padişah oğlu, biriniz vezir kızıdır, der. Oğlanın yüzüğünü kıza, kızinkini oğlana takar. Koca-karı gidip Kamber'in anasına müjdeyi verir. O zaman Kamber'in anasına okuntu gelir, düğüne çağırırlar. Ama, Arzu Kamber'i de alıp gider. Düğünde kadınlar Arzu ile Kamber'in güzelliğine hayran olurlar. Bunlar sanki bir elmanın iki yarısı derler, çok beğenirler.

Düğünde Arzu'yu gören bir keloğlan âşik olur. Bir koca-karıdan yardım ister. Koca-karı, onların biri padişahın, biri vezirin kızı, sana düşmez, duyarlarsa seni parça parça ederler, der.

OYUNUN OYNANMASI :

Afşarlar "Bebek", oynatan kimseye "Efebaşı" veya "yiğitbaşı", adını verirler. Yiğitbaşı'nın kıyafeti: Başında uzun ve keçeden bir börk, sırtında sırmalı ve kısa kollu bir cepken, belinde bir lüle = tütün içmek için, torba gibi sarkan tütün kesesi, sakalsız ve uzun siyah bıyıklı.

Oyunda davul, zurna veya keman yer alabilir. Yiğitbaşı, eline iki yapma bebek alır. Kızı kız kıyafetine sokar, oğlana püs-küllü fes giydirir. Bir ağaç çömçeden koca-karı yapar. Kadın gibi süsler. Kendisi sırt-

üstü yatar, üstüne bir perde örter. Oğlanı sağ, kız sol eline alır; Koca-karı'yı da dizinin tam ortasına bağlar.

Çalgıcılar, Arzu ile Kamber makamını çalmağa başlayınca Kamber'i biraz sonra da Arzu'yu birbirlerine yaklaştırıp uzaklaştırarak oynatmağa başlar.

Çalgıcılar şu türküyü söylerler:

Arzu'm Arzu'm gül Arzu'm

Gül dibine gel Arzu'm

Gül dibi serin olur

Bir şeftali ver Arzu'm

Kaya dibi mustuluk

(sulak ve ıssız yer)

Su gelir toluk toluk

Beni böyle yapana

Tahtı canın mustuluk

Arap atlar azılı

Koç koyunlar kuzulu

Bileziğin üstünde

Arzu Kamber yazılı

Bu son hane söylenirken Arzu bileziğini gösterir.

Bu sırada Keloğlan'ın akrabası olan koca-karı, yiğitbaşı tarafından iki sevgilinin arasında sokulur. Arzu ile Kamber ihtiyardan korkup yere yatarlar. Koca-karı bir sağa, bir sola bakar, kimseyi göremez. Sonunda iki âşığı bulur, elleriyle bir oğlanın, bir kızın başına vurur. Mahcup olarak ayağa kalktıklarında Koca-karı yüzlerine tükürür ve "Tû utanın, biriniz padişahın oğlu, biriniz vezirin kızı, olun, böyle şeyleri sizden ummazdım, babalarımız duysa sizi bu memlekette koymaz" der. Arzu ile Kamber korkularından ağlamağa başlarlar ve birbirlerini kucaklarlar. Oyuncu her ikisinin dilinden konuşarak onları ağılattığı sırada Kamber "para verelim, bizi babamıza söyleme" der. Koca-karı parayı almaz. Değneğine dayanarak Padişahın evine gider. Padişah rolündeki adamın önünde ve yerde oturur. Dilek taşına veya elçi taşına oturmaz. Kapıcı rolündeki, dilek taşını gösterir.

Kocakarı - Benim dileğim yok. Padişahla konuşacağım.

Kapıcı — Öyle ise müsaade alayım. (Kapıcı içeriye girip müsaade alır. Kılık kıyafeti düzgün, sandalyede heybetli oturan padişah "gelsin bakalım,, der. Kocakarı, ah, of çekerek el-etek öperek yaklaşır.)

Padişah — Gel bakalım ihtiyar karı, dileğin nedir? Çay mı istersin, kahve mi?

Kocakarı — Bende içecek ağız var mı; neler gördü sözlerim, denmez ki diyeyim.

Padişah — Söyle başında bir hal mi var.

Kocakarı — Komşuya düğüne gitmiştim. Arzi ile Kamber adında iki kişiyi oyuna çıkardılar. Âlemin içinde seviştiler., Meğer biri senin oğlun biri vezirin kızı imiş.

Padişah — Ben onların terbiyesini veririm.

(Kocakarı sahnedan çekilir, Padişahın karısı gelir.)

Padişah — (Karısına) gördün mü rezaleti. Bir kocakarı geldi. Düğünde çocukların sevişmesini hikâye etti.

Padişahın karısı — Bu kocakarı rahmanı değil, şeytânidir. Bu çocuklar küçükten beşik kertmesi idiler, aralarını bozmak istiyor.

Padişah — (Kapıcısına) kocakarıyı derhâl çağır, gelsin.

(Kocakarıyı kapıcı huzura getirir).

— Götür bunu zindana at. (Kapıcı, ite kaka kocakarıyı alıp zindana götürür)

Padişah — (Kapıcıya) Veziri çağırın, Arzi ile Kamber de buraya gelsin.

(Vezir ve çocuklar gelir.)

Vezir — Padişahım, kız da senin, oğlan da sen bilirsin.

(Padişahın emri ile düğünün yapılaca-

ğı her tarafa duyurulur: Kapısının önüne bayrak dikilir. Çalgıcılar çalmağa başlarlar. Birkaç erkek oyuncu kadın kılığına sokulur. Oynarlar. Kadınların adları Binnaz, Gülenaz, Ferenaz, Afşar halayları gibi halay çekmeğe başlarlar.)

Yiğitbaşının, adları ile birer birer çağırıldığı oyuncuların oyunlarından memnun olan padişah ve maiyeti yiğitbaşı'ya para atarlar. Yiğitbaşı paraları alır, kuşağının arasına yerleştirir, selâm verir.

Bu sırada Binnaz, çalgıcılardan "Çavuş, türküsünü çalmasını söyler. Kızlar hep birlikte şu türküyü söylerler.

Erzurum çini mini
Öpim ağzın için
Ulan hey çavuş bir beri bak
Çavuşa da dadaş dön geri bak
Mendili mendili mendili yar
Sallama efe kandili yâr

Erzurum ovaları
Ulan hey çavuş bir beri bak
Çavuşa da dadaş dön geri bak
Mendili mendili mendili yâr
Sallama efe kandili yâr

Bundan sonra Arzi'yi (gelini) düğün evine getirirler. At vazifesini bir adam görür. Arzi'yi onun sırtına bindirirler.

Gelin gelirken Yiğitbaşı iki kılıç elinde oynamağa başlar. Padişahın kapısına kılıçları gerer, kapatır. Kapıcı Padişaha koşar, yiğitbaşının bahşış istediğini söyler.

Padişah, aşağıya iner. Bir kese altın çıkarıp verir.

Yiğitbaşı — Allah hayırlı etsin, der. Oyuncu kızları alıp gider.

Saz Şairleri ve Aşıklar :

Tercanlı Aşık Eyüp Tekyurt

Yazan: Ali Rıza KÖSEĞLU

1333, (1917) tarihinde, Erzincan'ın Tercan ilçesine bağlı, GEZESİ mezrasında dünyaya gelen ve Erzincan'ın MİTİNİ Köyünde yetişip gelişen Eyüp **TEKYURT**'un babası Hasan Efendi, Pir Sultan soyundan olup, annesi Ali kızı Hanım ise, yine Tercan'ın Yaylalar Köyündendir.

Halen Ankara'da bulunan, Eyüp Tekyurt, Erzincan'ın GEÇİT Köyünden Hüseyin kızı Şehriban ile evli olup, beş erkek iki kız çocuğu vardır.

Pir Sultan soyundan gelen, aşkla O'nun izini izleyen Eyüp Tekyurt'un sazını ve nefeslerini dinleyenler, O'nun nasıl bir aşık olduğunu anlayacaklardır.

Ömür boyu, duyarak yazdığı şiirlerinin herbirinin ayrı bir öyküsü vardır. Bu sayısız şiirleri bugüne kadar basılmamıştır. Yalnız merhum Refik Ahmet Sevengil, Çağımızın Halk Şairleri, kitabının 296. sahifesinde birkaç şiirini yayınlamış, 1917 doğum yılını da 1914 olarak yanlış göstermiştir.

İnşallah bir gün aşığımızın bütün şiirlerini bir arada neşretmek sevincine de erişeceğiz..

Biz şimdilik O'nun şiir bahçesine girerek, birkaç nefesini derledik, bir demet ettik. Bu demeti koklayanların alacakları zevk, bizim de zevkimiz olacaktır.

EDER MİYİM.

Sevdayı canan'a karşı,
Cana minnet, eder miyim.
Yol alan Kervâna karşı,
Hana minnet, eder miyim.
Çayır, çimen, yayla için,
Bin bir çeşit meyva için,
Su üç günlük dünya için,
Nan'a minnet eder miyim.

Hep bakarım, ibret ile,
Şad olamam cennet ile,
Öğünmeyiz, şöhrat ile,
Şan'a minnet eder miyim.
Bile gettik, buğdamızı,
Ondan aldık, gıdamızı,
Büyüğe de dâvamızı,
O'na minnet eder miyim.
TEKYURT eder, yolumuz var.
Ölmeden sağ, ölümlü var.
Turnası bol, gölümüz var.
Van'a minnet, eder miyim...

Aşık Eyüp Tekyurt

BEKLEMİYİZ.

Asliyle iftihar edip,
Soydan vefa beklemeyiz.
Bir miras dâvası güdüp,
Paydan vefa, beklemeyiz..

Benliği almazdı dile,
İçimizde yoktur hile,
Okumuz ermiş menzile,
Yaydan vefa, beklemeyiz..

Değer veririz, insana,
Gütmez yolumuz, yabana.
Gölümüz benzer ummana,
Çaydan vefa beklemeyiz.

İnci, mercan, lâlîmiz var.
Dosta lâyük, halimiz var.
Yol içinde, yolumuz var.
Raydan vefa, beklemeyiz.

Membadan gelir, âbımız,
Mamur olur, harabımız.

Yıllık aboneliği : 15,
altı aylık aboneliği : 7,5
liradır.
Yurt dışı senelik abone :
\$ 5, £ 2

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

Basılmayan yazılar
istenince geri gönderilir.
Dizgi ve baskı:
Halk Matbaası
İstanbul

Sahibi ve Genel Yayın Müdürü : İHSAN HINÇER

Yazı İşlerini Füllen İdare Eden Sorumlu Yönetmen :

BORA HINÇER

Mektup ve havale için adres : Posta Kutusu : 46, Aksaray — İstanbul , Tel: 22 49 74

Kalaysız değil, kabımız,
Fay'dan vefa, beklemeyiz..
Yol gösterir, hilkatımız.
Hazin olur, vuslatımız.
Yola girmiş, aşk atımız,
Tay'dan vefa, beklemeyiz..
TEKYURT cana, canan ister.
Kalp evine, niyman ister.
Kemâl ehli, insan ister.
Toy'dan vefa, beklemeyiz..

YÂ MUHAMMED YÂ ALİ.

Bu dem halden hale, düş oldu gönlüm,
Medet Allah ya Muhammed ya Ali,
Geçti yaz baharım, kış oldu gönlüm,
Medet Allâh, ya Muhammed ya Ali..
Fadime aşkıyla, yandım kül oldum.
Hatice yolunda, bir bülbül oldum.
Konca bir gül iken, sarardım soldum.
Medet Allâh, ya Muhammed ya Ali..
İmam Hasan ile, çıktım sahraya.
Hüseyn ile düştüm, derdi belâya.
Özüm ermek ister, Zeynel Ebâya..
Medet Allâh, ya Muhammed ya Ali..
Bakırdan öğrendim, aşkı cünunu.
Cafer'le okudum, ilmi ledünü.
Müsay-ı Kâzım'ın, oldum meftunu.
Medet Allah, ya Muhammed ya Ali..
Şâh İmam Rıza'dan, ayırdım özüm.
Taki ve Naki'dir, her iki gözüm
Asi bir bendeyim, karadır yüzüm.
Medet Allâh, ya Muhammed ya Ali..
Askeri'yle her an, olurum Asker.
Mehdi varken asla, çekmezem keder.
Masumlarla beraberim, beraber.
Medet Allâh, ya Muhammed ya Ali..
TEKYURT'um, divanda, durmuşum dara.
İhtiyacım vardır, o şüh didara.
Şeyda bülbül gibi, düşmüşüm zara.
Medet Allah ya Muhammed ya Ali..

BUDA MI TALİP.

Bir gün olsun kalkıp, Pirin sormamış,
Allâh için bakın, buda mı Talip?
Bu hususta asla, kendin yormamış,
Allâh için bakın, buda mı Talip?
Can var iken, aramamış canan'ı.
İnsan olmuş, tanımamış insan'ı.
Katar düzmüş, bulamamış o han'ı.
Allâh için bakın, buda mı Talip?
Nefse uyup, kulak vermemiş söze.
Dağda gezmiş, asla inmemiş düze.
Ömrü bitmiş, hâlâ girmemiş ize.
Allâh için bakın, buda mı Talip?
Çok yürümüş, bir menzile ermemiş.
Yolcu olmuş, fakat izi sürmemiş.

Hain cemden, Âyin cem'e girmemiş.
Allah için bakın, buda mı Talip?
Duymuş ama, nasihatı tutmamış,
Riya ile hasedini, atmamış.
İkrar vermiş, ikrarını gütmemiş.
Allah için bakın, buda mı Talip?
Teslim olmuş, yoldan habâr almamış
Dibi delik bir kab gibi, dolmamış,
Ham taş dermiş, bir tek cevher
bulmamış,

Allâh için bakın, buda mı Talip?

TEKYURT'u sürünce, kaçmış yabana.
Hiç kıymet vermemiş; Kâmil İnsana.
Bilmemiş ki, niçin gelmiş bu hana.
Allâh için bakın, buda mı Talip?

Y O K T U R .

Aşkım divânesi, Mecnunum amma,
Leylâdan bir haber, verenim yoktur.
Can ile Canan'a, vurgunum amma,
Rahmedip halimi, görenim yoktur.
Pâk dâmen'im, hakikati bilirim.
Ölü gider, sağ olarak gelirim,
Anlayana doğru haber veririm.
Lâli geverimi, derenim yoktur.
Aşk atım mevcuttur, değilim yayan.
Tükenmez malım var, bi had bi payan.
Kesrededen, vahdeti ederim beyan,
Arkamdan izimi, sürenim yoktur..
Kavlî MUHAMMED'de, kılmuşım karar
Ali Evlâdına, vermişim ikrar.
Var'a yok deyip de, edemem inkâr.
Gelip bu birliğe, girenim yoktur.
İşte bu fikirle, müsahip tuttum.
Haset gömleğini, ayımdan attım.
Kibirli gururu, ehline sattım.
Ne çare bu hâle, erenim yoktur.
Üç günü beş güne, eyledim tahvil.
Var'ım Hak yoluna, olsun selsebil.
Ruhîyet halimi, anlamaz cahil.
İkrarında sabit, duran'ım yoktur.
TEKYURT'um, can için, eylemem minnet.
Sözlerim doğrudur, değil keramet.
Kemâlâta ön vermiyor, cehalet,
Ehî Zülfikarı, kıranım yoktur..

NİDELİM.

Bir dost bulup sevdim, canı gönülden,
Terkedip bizleri, kaçtı, nidelim..
Meğer ikrarını, vermiş dilden,
Sinemizde yara açtı, nidelim..
Biz seçmeyiz, o geçse de sözünden,
Yolcu olan, ayrılr mı izinden?
Bir gül iken, diken olduk gözünde.
Dünya malın, sevip şaşı nidelim..

Söz verip beraber yaptık hesabı,
Göze aldık, mamur ile harabı.
Demek ki aslında, dar imiş kabı..
Daha kaynamadan, taştı nidelim..
Bülbül diye, yerleştirdik kafese.
Sahavetle uyduk, haklı nefese.
Meğer kulak vermiş, başka bir sese.
Aksi bir cihete uçtu, nidelim.
Görünürde asla, yok idi riya.
Söz verdi, kazaya gösterdi rıza.
Sonunda kendini, pek çekti naza.
Hoyratlar yurduna, göçtü nidelim..
Kendi asilzade, güzeldi soyu.
Aşktan haberdardı, hoş idi huyu.
Beğenmedi bizim, membada suyu.
Ellerin gölünden, içti nidelim.
TEKYURT eder, geçti, ömrümün çağı
Aradım görmedim, sözünde sağ'ı.
Aramıza girdi, Erciyes dağı.
Başka bir vadiyi, aştı nidelim..
SENEDİR.

Hakkı bir bilirsen, uyan gafletten.
Aradığın, gizli mihman sendedir..
Kalbi arındırıp, geç cehaletten,
Bülbül isen, gülü, gülşen sendedir.
Mümin isen, meyya veren dala bak.
Yolcu isen, gözün aç da yola bak.
Arı gibi, çiçek devşir bala bak.
Hem o birlik, hem de kovan sendedir.
Dünya cennetini, etme cehennem.
Gurura kapılıp, deme ki benem.
Eğer istiyorsan, şen olsun hanen.
Sen seni gör, Hüri Gülman sendedir..
Ara hakikati, beyhude gezme.
Bir pul için, kardeş gönlünü üzme.
Dünya'ya kahredip, canından bezme,
Derde şifa veren, Lokman sendedir.
Acı şu ömüre, şu geçen çağa.
Keçi gibi ürkiüp, kaçma, gel, dağa.
Koyun olup, boyun indir bıçağa.
İsmail'e inen, Kurban sendedir.
Eğer Hak var ise, nedir bu telâş?
Sekâvet ehliysen, yavaş ol yavaş.
Netse meydan açsın, eyle gel savaş.
Âlemi kandıran, Şeytan sendedir.
TEKYURT'u takip et, öğren talebi.
Bunca söze, elbet vardır sebebi.
Sen et ol ki, tuzun olsun mürebbi.
Arzettığım, Piri Müğân sendedir.
U T A N .
Bu yola canını, vermeyzsen eğer,
Ben Talibim deme, canandan utan.
İlahî katarı, girmeyzsen eğer,
Şâha doğru giden, kervandan utan.

Teslim, temennadır, bu yolun özü.
Sakin ol, Pirinden çevirme yüzü.
Talebin Hak ise, takip et izi.
Ocnâbı Nebi'yi, Zîşândan utan..
Sıratı burada, geçerör geçe,
Özünü ulaştır, üç ile beşe.
Gitmesin çektiğin, emekler hiçe,
Yokdan var eyleyen, Süphan'dan utan..
Can'ı tenvir edip, Cânana ulaş,
Kalbindeki gizli, mehmana ulaş.
Dost'a doğru giden, Kervana ulaş.
Kerbela gölünde, yatandan utan..
Kimden kaçıyorsun, behey serseri.
Hep yerinde sayma, yürü ileri.
Dolaşma yabanda, beri gel beri.
Bıçakla kestığın, hayvandan utan..
Sözüme kulak ver, yabana atma.
Kendi kem aklınla kelâm yaratma
İmanı, ikrarı, bir pula satma.
İmam Ali, Şâhı Merdân'dan utan.
TEKYURT'dan kaçsan da, tutarlar seni.
Verme yad ellere, o gül bedeni.
Affederler, doğru yola geleni.
Pir'i Kâmil, Ehli İrfân'dan utan..

GÜCENDİM.

Devri Âlem içre, seyrân ederken,
Şu beyhude, insanlara gücendim..
Arada bir suç yok, bu ceza neden?
İbrahim'i yakan, nâra gücendim..
Aşık'ın her belâ, gelir başına.
Bel yerine, zehir düşer aşına,
Ben asil'im diye, mezar taşına,
Zadelenen, itihara, gücendim..
İnsanlığın esasına, inandım.
Süre, süre bir birliğe dayandım.
Aşk'ın ateşle, tutuşup yandım.
Cevheri yok, bir pazara gücendim.
Yabanda gezer mi, bu yola giren.
Cahile uyar mı, kendini gören.
Dünya bahçesin'de, dikenler deren,
Kaba softa, çobanlara gücendim.
İbadetler sanki, oldu bir moda.
Konuşup dururlar, havada, suda.
Arı sesi değil, o gelen seda.
Balcan mahrum, olanlara gücendim.
İman, ikrar, cömertlikle, erlik'te.
Bülbül her an, o'nun ile birlikte.
Çöplüklerde, harabede, küllükte,
Gül arayan, kargalara gücendim..
TEKYURT'un kısmeti, evvâhda imiş.
Cihan'ın cilvesi, hep sahte imiş.
Hayır, şer ne ise, ALLAH'tan imiş,
Emin olun, bu karara gücendim..

Trakya'dan Derlemeler :

Kofçaz'ın Kanara Köyünden Mâniler

1
Kanara'nın köprüsü
Hafif sallar adamı
Kanara'nın kızları
İpsiz bağlar adamı.

2
Bahçeye biber ekтім
Ne zaman yeşerecek
Benim o düşmanlarım
Ne zaman geberecek

3
Ayakkabı altında
Herkes onun farkında
Biz yarımle gezeriz
Kırklareli parkında

4
Ak iplik kara iplik
Harmanda duran keklik

Şimdi öğrendim yarım
Nasıl imiş hasretlik

5
İstanbul fabrikası
Yeşil kordelâ dokur
Karasözlü sevdiğim
Kırklareli'nde okur

6
Mendil aldım direkten
Bir yâr sevdim yürekten
Keşke sevmez olsaydım
Yanıyorum yürekten

7
Kanara'nın yolları
Akşam üstü serinler
Verdin bana bir sevda
Günden güne derinler

Derleyen: Etem ÜTÜK

8
Bizim sınıf kapısı
Karahıdır'a bakar
Sevgili öğretmenler
Bize pekiyi atar

9
Eridim kamış oldum
Ekinler arasında
Yarım bana el attı
Motor arabasında.

10
Harmandadır tınazlar
Onu savuramazlar
Köylü düşmanım olsa
Gene ayıramazlar.

11
İstanbul kavakları
Tel olur yaprakları
Yarım gurbete gitti.
Çınlasın kulakları.

12
Otu yığdım kumaya (1)
Yâr gitti okumaya
Beni de götür canım
Yanımda oturmaya.

13
Kırık kırık camları
Çorlu'da ekliyorlar
Gitme sevdiğim gitme
Silâhla bekliyorlar

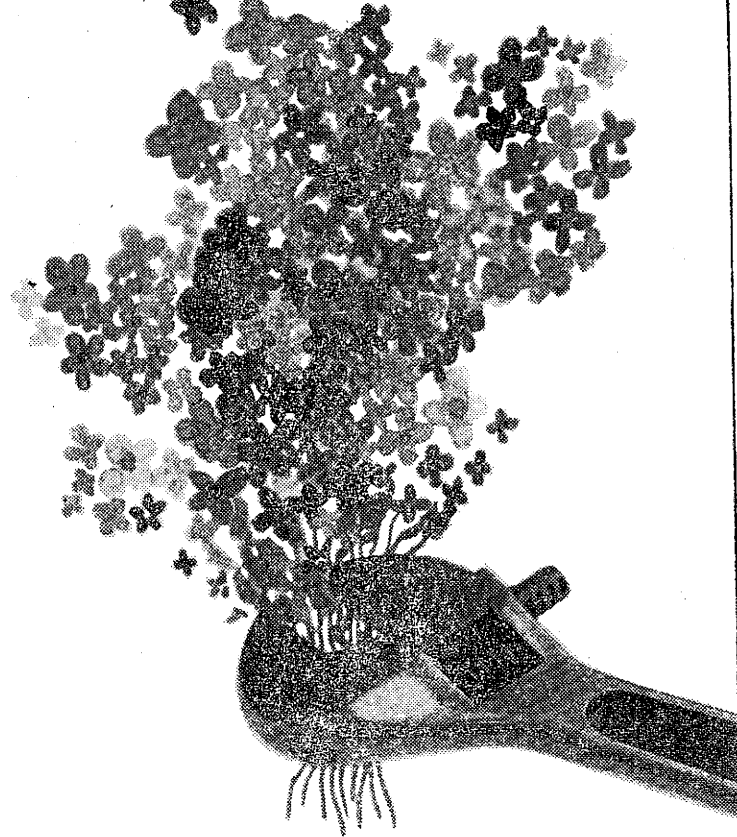
14
İn dereye dereye
Dere düzlüklerine
Kaç lira verdin yarım
Güneş gözlüklerine.

15
Ay doğar reze reze
Çıktım kara kireze
Kanara'nın kızları
Dokuzbin dokuzyüze

16
Bizim köyün otosu
Geliyor narın narın
Hangisinden inecek
Benim öğretmen yarım.

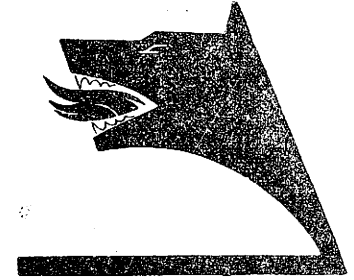
(1) Kuma : Samanlık

en iyi
servisi olan
buzdolabı

ARÇELİK

(Yeni Ajans: 3331 - 109)

PETROL OFİSİ

EN ÜSTÜN YAKITLI, PETROL
OFİS İSTASYONLARINDA
BULABİLİRSİNİZ.

(Basın: 60800-A, 21396 - 108)